БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958 ИЮНЬ 22 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 123 (4093)

Өртээ 20 коп.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң өртектериниң болгаш негелделериниң чурумун өскертир талазы-биле ажылдап кылдынган хемчеглерни бүгү совет улус чүүлдүгзүнүп хүлээп алыр болгаш ол хемчеглер чурттун экономиказын дүрген өстүреринге, ажылчы чоннарның чаагай байдалын көдүреринге, бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди чедишкинниг тургузарының эглиш дивес үндезини — ажылчын аңгы биле тараачынкарның эвилелин улам ыңай быжыглаарынга дөгүм болур деп чүвеге бүзүреддиин СЭКП Төп Комитединиң Пленуму илергейлеп тур.

(СЭКП ТК-ның Пленумунуң июнь 18-те хүлээп алган доктаалындан).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1958 чылдың июнь 17—18-те Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму болган.

Пленум ыяавыла дужаалгаларны болгаш МТС-терниң ажылдааны дээш натура төлевирин дүжүрер дугайында, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чаа чурумунуң, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелин дыңнаан болгаш чугаалашкан база илеткелдиң талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган, ону бөгүн парлап турар.

ТК-ның Пленуму эштер Н. В. Подгорныйны болгаш Д. С. Полянскийни СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннериниң кандидаттарынга соңгаан.

ЫЯАВЫЛА ДУЖААЛГАЛАРНЫ, МТС-ТЕРНИҢ АЖЫЛДААНЫ ДЭЭШ НАТУРА ТӨЛЕВИРИН ДҮЖҮРЕР ДУГАЙЫНДА, КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКТУЛАРЫН БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ЧАА ЧУРУМУНУҢ, ӨРТЕКТЕРИНИҢ БОЛГАШ НЕГЕЛДЕЛЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң талазы-биле СЭКП ТК-ның Пленумунуң 1958 чылдың июнь 18-те хүлээп алган Доктаалы

СЭКП-ниң XX съездизиниң шиитпирлеринге үндезилээш үлетпүрү база тудугну эргелеп башкарарын эде тургузар, колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдер болгаш МТС-терни эде организастаар талазы-биле партияның ажылдап кылганы база бүгү улустуң изин-биле чүүлдүгзүнүп деткээни хемчеглер амыдыралга чедишкиниг боттанып база бодунуң кайгамчыктыг түңнелдерин берип турар дээрзин СЭКП Төп Комитединиң Пленуму сеткил ханыышкын-биле демдеглеп тур. Социалистиг үлетпүр болгаш хамыктың мурнунда аар индустрия күрүне планнарын долдур болгаш ажыр күүсетпишаан, бедик темпилерлиг хөгжүп турар. Чурттун экономиктиг күчүзүн бүгү хемчег-биле быжыглаарынче, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга техниктиг депшилгеже болгаш ажылчы чоннарның чаагай байдалын кайгылыш чокка көдүреринче угланган партияның ленинчи политиказының тиилелгези шак ында илереп турар. Социалистиг индустрия улус ажыл-агыйында кол күш болбушаан, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң техника талазы-биле чаартыр чепсеглениишкинин болгаш дүрген өзүлдезин хандырган. Бистиң совет тараачыннарывыс, колхозтар кылдыр каттышкаш база коллективтиг социалистиг улуг ажыл-агыйның артык күштерин ажыглавышаан, ниитиниң бүдүрүлгезин хөгжүдеринге кайгамчык улуг чедишкиннерни чедип алган. Совхозтар-биле кады ам колхозтар болза күрүнеге аъш-чемниң болгаш көдээ ажыл-агый чиг өдиниң кол берикчилери болуп турар. Колхозтарның ниитиниң ажыл-агыйы колхозчуларның бүгү амыдыралының, оларның материалдыг чаагай байдалының өзүлдезиниң быжыг үндезини болу берген.

Социалистиг улуг көдээ ажыл-агыйда салдынган кайгамчык улуг болдунар аргалар сөөлгү чылларда, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртуруп өскижидер, колхозтарны болгаш совхозтарны дуржулгалыг удуртукчу кадрлар-биле быжыглаар, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын күштелдирер, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге колхозчуларның болгаш совхозтар ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер, колхозтарга болгаш совхозтарга планнажашкынның чаа чурумун боттандырып чорудар база ниитиниң ажыл-агыйын организастаарынга колхозчуларның инициативазын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле улуг-улуг хемчеглерни Төп Комитеттің сентябрь Пленумунга (1953 чыл) болгаш оон дараазындагы Пленумнарынга, СЭКП-ниң XX съездизиниң шиитпирлеринге партияның ажылдап кылган болгаш чедишкиниг боттандырып турар үезинде онза тода илереп үнген.

Көдээ ажыл-агыйга күрүнеңиң дузаламчызының хемчөлдериниң дугайын дараазында сан медээлер херечилеп турар. Колхозтарда тускай эртемниглериниң армиязы каш катап өскен: бир эвес 1953 чылдың июль 1-де колхозтарга болгаш МТС-терге дээди болгаш тускай ортумак билиглиг 83 муң тускай эртемниглер ажылдап турган болза, 1957 чылдың төнчүзүнде ындыг тускай эртемниглериниң саны 278 муң болу берген. 1954—1957 чылдарның үезинде көдээ ажыл-агыйже чүс-чүс муң тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын чорудуп берген. Сөөлгү дөрт чылдың дургузунда көдээ ажыл-агыйже—бүдүрүлге бажыңнарын, дерилгелерни тударынга, тракторларны, машиналарны болгаш дериг-херекселдерни төлээринге—совет күрүне 75.400 миллион рубльдиң капитал салыышкыннарын, азы ийиги, үшкү, дөртку беш чылларда болгаш бешки беш чылдың үш чылдарында ол сорулгаже дүүштүрген өртектер өзугаар каттыштыр чоруткан акша хөреңгиден 10 миллиард рубль хөйну чорудуп берген.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери-биле дүүштүр көдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле көдээ ажыл-агыйның бүгү-ле кол-кол продуктуларының белеткел болгаш садып алышкын өртектерин дыка бедиткен, колхозчулардан алыр көдээ ажыл-агый үндүрүүнүң хемчөлин бичелеткен. 1958 чылдың январь 1-ден эгелээш колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл-агыйлары көдээ ажыл-агый продуктуларының ыяавыла дужаалгаларындан бүрүн хосталган.

Партияның ап чоруткан хемчеглериниң түңнелинде чурттун колхозтары болгаш совхостары чаа, дыка бедик деңнелче көдүрүлген. Колхозтарның болгаш совхозтарның хөй кезин ам бүгү тала-биле хөгжүлделиг ажыл-агыйлар болу берген, олар экономика талазы-биле быжыккан, чер ажылының болгаш мал ажылының продуктуларын белеткээрин болгаш күрүнеге дужаарын дыка көвүдеткен. Сөөлгү дөрт чылдың дургузунда кол-кол көдээ ажыл-агый продуктуларының чылда ортумаа-биле белеткели мурнундагы дөрт чылдарның деңнели-биле алырга: тараага—22 хуу, а кызыл-таска—44 хуу, үстүг культуралар үрезининге—34 хуу, картофельге—28 хуу, чиг хөвеңге—12 хуу, чигир свеклазынга—35 хуу, лен волокнозунга—барык-ла 2 катап, эътке—51 хуу, сүтке—62 хуу, куш чуургаларынга—42 хуу, дүкке—41 хуу көвүдээн.

Совет Эвилели көдээ ажыл-агыйның өлөөн хөй продуктуларын бүдүреринің талазы-биле Американың Каттышкан Штаттарының көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хемчөлинге чоокшулап келген, а чамдык продуктуларның талазы-биле ол продуктуларның АКШ-та бүдүрүүшкүнүнүн амгы үеги деңнелин чеде берген болгаш харын-даа ашкан. Чижээ, сүт бүдүрери 1957 чылда АКШ-та бүдүрүлгениң барык-ла 95 хуузу болган, мал саржаының бүдүрүлгезиниң АКШ-тыындан өлөөн бедик апарган. Совет Эвилели Америкының Каттышкан Штаттарын кызыл тас бүдүреринің хемчөлинің талазы-биле ийиден ажыг катап, чигир свеклазының бүдүрүлгезинге—барык-ла үш катап, дүк бүдүреринге—ийи чартык катап ашкан. Эътти, сүттү болгаш саржагны чоннуң кижи санынга онаштыр бүдүрер талазы-биле Американың Каттышкан Штаттарын эң чоокку чылдарда чедер дээш мурнакчы колхозтарның болгаш совхозтарның өгелөөшкинин өзугаар калбаа-биле нептерээн шимчөөшкин дыка чаагай түңнелдерни берген болгаш ол сорулга чедишкиниг шиитпирлеттинген турар дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

Бистиң көдээ ажыл-агыйывыс көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге дужаарын чыл келген тудум-на улам көвүдедир төлээде, бүгү-ле болдунар аргаларлыг дээрзин СЭКП Төп Комитединиң Пленуму демдеглеп тур.

Колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдер болгаш машина-трактор станцияларын эде организастаар дугайында СЭКП ТК-ның февраль Пленумунуң шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Хообөлузун амыдыралга чедишкиниг боттандырары чуртка көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин күштүү-биле чаа көдүреринің херээнге өнза чугула ужур-дузалыг болур.

Колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдер болгаш машина-трактор станцияларын эде организастаар талазы-биле партияның болгаш чазактың ажылдап кылган хемчеглери көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде бар турар курлавырларны ажыглаарда улам улуг болдунар аргаларны ажыдып турар. Черни болгаш техниканы улам эки ажыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүреринге күш-ажылдың чарыгдалдарын өвөөжедириниң улам-на таарымчалыг байдалдары ам колхозтарда тургустунган, чер ажылының болгаш мал ажылының ниити база бараанныг продукциязын бүдүрерин улам дүрген өстүрерде бүгү-ле өргежок чугула чүүлдер бар бооп турар.

Колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдер болгаш машина-трактор станцияларын эде организастаар талазы-биле бистиң партиявыстың чорудун турар хемчеглериниң шыннының тодаргай илергейлели болза, бо чылдың часкы хову ажылдары өгелөөриниң мурнуу чарымда чурттун хөй санныг колхозтары техниканы тыптының алган чорук болур. Колхозтарда тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын ажыглаары оларны мурнунда МТС-терден ажыглап турганынга бодаарга эки бооп турар дээрзин часкы тарылганың чорудулгазы көргүскен.

Колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдерде болгаш быжыглаарда, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин дыка өстүрерде, бистиң чуртувустуң чонун аъш-чемниң бүгү-ле өргежок чугула продуктулары-биле, үлетпүрүн чиг өт-биле четчир кылдыр хандырарда көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин шын организастаары болгаш оларга экономика талазы-биле үндезилеттинген өртектер чугула ужур-дузалыг деп СЭКП ТБ-ның Пленуму санап тур.

Коммунистиг партия социалистиг күрүнеңиң хөгжүлдезиниң бүгү-ле үе-чадаларында совет социалистиг тургузугнуң сыныш дивес үндезини—ажылчын аңгы биле тараачыннарның эвилелин кошкаш кылбайн, үргүлчү быжыглап келген. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның бузулбас эвилели үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчү күштериниң дүрген хөгжүлдезин болгаш аңаа үндезилээш бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының хереглелдерин хандырып бээрин, оларның материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай өстүрерин хандырып турар. Ажылчын аңгы биле тараачыннарның аразында шын харылзаа холбаага үндезилээш хоорай биле көдээниң аразында бүдүрүлге харылзаазы быжыгып, улус ажыл-агыйының бүгү адырлары план ёзугаар хөгжүп, совет ниитилелдің мораль-политиктиг чангыс эви быжыгып, бистиң Совет күрүневистің күчүзү, бүгү делегейге оон саңлдары болгаш ат-алдары өзүп турар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээри болза, хоорай биле көдээниң, үлетпүр биле көдээ ажыл-агыйның, ажылчын аңгы биле тараачыннарның аразында экономиктиг харылзааларның эң чугула талазы болур. Социалистиг революцияның баштайгы хүннериниңен эгелээш-ле В. И. Лениниң инициативазын ёзугаар көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелдери бүгү улустуң ужур-дузалыг күрүнеңиң херээ кылдыр чоруттунуп турар.

«...Үлетпүрде ажылдап турар ажылчыннарның чемненилгезин хандырыптар, совет эрге-чагырганың хереглээни черлерже он-он, чүс-чүс муң ажылчыннарны башкарып чорудар аргалыг болур хире шак ындыг аъш-чем фондузун ажылчыннарның болгаш тараачыннарның каттышкан күжениишкиннери-биле чыып ап шыдавас болза, кандыг-даа социалистиг чурт ажылчын-тараачын эргечагырганың күрүнези бооп турун шыдавас—деп В. И. Ленин бижээн. — Ынчанмас болза чүгле аңаа чугаалар болур. Ажыл-агыйның ёзулуг үндезиннери—аъш-чем фондузу ол... Ындыг фонд чокта социалистиг политика чүгле күзээшкин бооп артып калыр». (Чогаалдар, т. 31 арын 475—476).

Көдээ ажыл-агый продуктуларында ыяавыла дужаалгалар хевири-биле күрүнеңиң белеткээриниң, МТС-терниң ажылдаазы дээш натура төлевириниң, контрактациянын болгаш садып алышкыннарның системазы, ол продуктуларга белеткел өртектериниң деңнели ажылчын аңгы биле тараачыннарның эвилелин быжыглаарының, колхоз тургузуун быжыдарының болгаш хөгжүдериниң, көдээ ажыл-агыйның продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң болгаш чоннуң аъш-чемге, үлетпүрүнүң чиг-этке өзүп турар хереглелдерин хандырып бээриниң эрге-ажыктарын барымдаалааш социалистиг тургузуушкуннуң тодаргай байдалдарындан хамаарыштыр тургустунуп келген.

Белеткелдериниң амгы үеде турун турар системазының үезинде күрүнеңиң колхозтар-биле харылзажылгазының тодаргай хевирлери доктаап тургустунган. Күрүне колхозтарның черин тракторлар-биле болгаш өске-даа машиналар-биле ажылдап болбаазыратпышаан, колхозтарны МТС-тер дамчыштыр хандырып турган. Боттарының өөлчөөнде, колхозтар совхозтар-биле кады чурттуң көдээ ажыл-агый продуктуларынга хереглелдерин хандырып берип турардар. Оон-биле кады көдээ ажыл-агый продуктуларының өлөөн чамдык кезин МТС-терниң ажылдааны дээш натура төлевири бооп машина-трактор станцияларын дамчыштыр кирип турган. Чижөөлөөрге, чыл бүрүде натура төлевири кылдыр чүгле тараа безин бир миллиард пуд хире кирип турган дээрзин чугаалаарга-ла четчир.

Колхоз тургузуун улам ыңай быжыглаар болгаш МТС-терни эде организастаар талазы-биле чоруттунуп турар хемчеглер-биле холбаштыр көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң системазын өскертирин негеп турар чаа байдалдар көдээ ажыл-агыйда тургустунгулаан. Көдээ ажыл-агый продуктуларын ыяавыла дужаалгалар болгаш МТС-терниң ажылдааны дээш натура төлевири ёзугаар белеткээриниң күштүг бооп турар чурумун хевээр тургузары ам чугула өвөс апарган. Ынчангаш амгы үеде күрүне белеткелдериниң чаңгыс аай хевиринче—көдээ ажыл-агый продуктуларының садып алышкыннарынче шилчирин чогумчалыг болуп турар. Боду кайы хире-даа болбаазырангай болза, белеткелдериниң хевири аъш-чемге болгаш чиг-этке чурттун хереглелдерин хандырарда эргежок чугула хемчөлдиг көдээ ажыл-агый продуктулары-биле чуртту хандырарының сорулгазын боду чаягаар-ла шиитпирлеп шыдавас болбайн аан. Көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелдериниң планнарын республикаларга, крайларга, областарга, колхозтарга болгаш совхозтарга хамаарыштыр өлөөн каш чылларга санап доктаатса чогуур. Ынчалза-даа белеткелдериниң чыл планнары чылдың байдалдарындан болгаш кайы-бир культураларның дүжүүндеңен хамаарыштыр көвүдөриниң талазынче өскертиниң база болур.

Колхоз тургузуун улам ыңай быжыглаарының талазы-биле партияның болгаш чазактың ажылдап кылган хемчеглерин амыдыралга боттандырып чорудары тараады болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин шиитпирлиг көвүдедириниң таарымчалыг байдалдарын тургузар. Боттары амгы үениң техникалыг бооп турар колхозтар, оны эки ажыглавышаан, боттарының экономиказын дүрген хөгжүдерде бүгү-ле болдунар аргалар ам бисте бар. Ындыг болганда, колхозтарның бүдүрүп турар продуктуларының хемчөлин чыл келген тудум өзер апаар. Бүгү-ле көдээ ажыл-агый продуктуларынга чурттун өзүп турар хереглелдери долу хемчөлдиг хандыртынган болгаш курлавырлар ылап четчири-биле тургустунган турар үе ырак өвес. Тараады, эътти болгаш өске-даа продуктуларны оларның өртөө чиик болуп турар, ынчангаш оларның бот үнези чиик болуп турар районнардан садып алырының болдунар аргазы күрүнеге тыптып келир. Ынчан көдээ ажыл-агыйны улам-на калбаа-биле специализастаарының, техниканы улам калбаа-биле нептередириниң болгаш эки ажыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш аңаа үндезилээш продукциянын чаңгыстың кезээнге бүдүрүлге чарыгдалдарын өвөөжедириниң таарымчалыг байдалдары тургустуна бээр. Продуктулар хөй болган тудум-на, оларның өртөө чиик болган тудум-на улустуң чурттагазы улам эки апаар, аңаа коммунистиг ниитилелдің берип турар чаагай чүүлдерин ол улам долузу-биле өскере бээр апаар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедириниң херээнге колхозтарда белеткеттинип турар көдээ ажыл-агый продуктуларынга экономика талазы-биле үндезилеттинип бадыткаттынган өртектер чугула ужур-дузалыг болур.

Белеткелдің чаа өртектериниң деңнелин тодарадырда бүдүрүлгениң зоналдыг ортумак байдалдарын барымдаалааш, колхозтарның чарыгдалдарын дуглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзериниң, продукциянын бот-үнезиниң чиигээриниң болгаш калбарган үндезиниг социалистиг дагын бүдүрүүшкүнге эргежок чугула мөөннелгелерни тургузарының эргежок чугулазын өөренип барымдаалап көөр ужурлуг.

Доктааттынар өртектер доктаамал хемчөлдиг-даа, таарыштыр өскерлиичел-даа болур ужурлуг. Ол өртектер өйтавында үнген дүжүт турда өртектер өскерилбес болган ужурунда доктаамал хемчөлдиг болур ужурлуг, ынчалза-даа белеткел өртектери хөй чылдарның ортумаа-биле алдынган саннарны барымдаалап тургустунар болганда, ол өртектер аартаарының азы чиигээриниң талазынче чайгылып болур, дүжүтке азы онза таарымчалыг азы дыка таарымча чок байдалдар турун болур болгай. Ындыг болганда ол өртектер чылдың байдалдарындан хамаарыштыр аартаарының азы чиигээриниң талазынче таарыштыр өскертинип турар ужурлуг. Бир эвес ону барымдаалавас болза, таарымчалыг чаагай чылда колхозтар ортумак дүжүт үезинде боттарының үндүргени хире чарыгдалдарны үндүрүп турган, дыка хөй орудгаларлыг бооп болурлар, ол чорук күрүнеге кончуг карылгалыг болур ийик.

Өске талазында, кандаашкын үезинде чавыс дүжүт ажаттынар, ындыг болганда, ол дүжүт карылгаларын дуглап шыдавас, ажыл-агыйлар, бир эвес күрүне оларга өртектерни бедидип, азы үрезиннерни болгаш харын-даа аъш-чемни чөөли кылдыр үндүрүп берип турган дузаламчы көргүспес болза улуг когаралдарга таваржып болурлар. Көдээ ажыл-агый продуктуларынга өртектериниң чүгле доктаамал хемчөөлдиг чоруунун эвес, харын база таарыштыр өскерлиишкин болур чоруунун эргежок чугула болуп турарының ужуру ында.

Колхозтарның орудгалары үргүлчү өзүп, колхозтар хөгжүп, бүдүрүлгезин өстүрүп, боттарының хөй-ниити ажыл-агыйын быжыглап турун дээш бүгү-ле өргежок чугула чүүлдерни кылырынче партия болгаш чазак чүткүп турар. Белеткелдің чаа өртектери болза, чер ажылының болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин өстүреринге колхозтарның болгаш колхозчуларның материалдыг сонуургалын бедидеринге дөгүм болур. Ынчалза-даа колхозтарның орудгаларының улам ыңай өзүлдези ниити болгаш бараанныг продукцияны шиитпирлиг көвүдедириниң, продукцияның чаңгыстың кезээнге күш-ажылдың болгаш хереңгилериниң чарыгдалдарын өвөөжедириниң күселиндеңен боттаныр ужурлуг. Ол чорук оон соңгаар колхозтарның орудгаларын өстүрер болгаш оон-биле кады белеткел өртектерин чиигедир, ынчангаш күрүнеңиң чаңгыстан садар өртектерин чиигедирде, чоннуң садып алыр аргалының өстүрерде болгаш совет улустуң материалдыг чаагай байдалын улам ыңай хөгжүдерде таарымчалыг байдалды тургузар арганы бээр.

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң доктаадыры болза:

1. 1958 чылдан эгелээш колхозтарның күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын ыяавыла дужаар чоруун болгаш машина-трактор, септелге-техниктиг болгаш тускайжыттынган станцияларның колхозтарга күүседи берген ажылы дээш натура төлевирин дүжүрери чогумчалыг деп саналр.

Колхозтарда көдээ ажыл-агый продуктуларының күрүне белеткелдерин 1958 чылдан эгелээш садып алышкыннар чуруму-биле чорудар. Көдээ ажыл-агый продуктулары-биле күрүнени хандырарына колхозтарның киржилгезиниң хире чергезин улам шын тодарадыр төлээде моон соңгаар-даа колхол продуктуларны, ылангыя тараамы, картофельди, эътти, сүттү, дүктү болгаш куш чуургаларын, ол продуктуларны колхозтарның садарының нормаларын көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң тодараттынган специализастаашкынынга дүүштүр чер-черлериниң байдалынга улам-на таарыштырбышаан, күрүнеңиң белеткээриниң хемчөлин барымдаалап санаарының гектар барымдаалаар принцивин сагып боттандырар.

2. Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чаа чурумунун, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында СЭКП ТБ-ның Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылганы база эш Н. С. Хрущевтуң илеткелинде тайылбырлаттынган саналдарны чүүлдүг деп көөр.

3. Ыяавыла дужаалгалар, контрактация болгаш машина-трактор база тускайжыттынган станцияларның ажылы дээш натура төлевириниң талазы-биле колхозтарда санаттырын турар эрткен чылдарның өрелерин колхозтардан үндүр бижирин эргежок чугула деп саналр.

4. Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрде белеткел организацияларының чарыгдалдары ам-даа улуг хевээр арганышаан турар, көдээ ажыл-агый продуктуларының улуу-биле когараашкыннары болгаш үрелишкиннери, малдын болгаш куштун дириг деңзи чидириишкиннери, ажык чок сөөрттүлгелер бооп турар, ол чорук күрүнеге улуг когаралды таварыштырын турар дээрзин демдеглээр.

Үлетпүр бүдүрүлгелеринге көдээ ажыл-агый продукциязын ажылдап болбаазырадырда чарыгдалдар болгаш белеткел база садыг организацияларының саарылга чарыгдалдары ам-даа улуг.

Белеткеттинип турар көдээ ажыл-агый продукциязының өртөөн чиигедири чер-черниң бүгү-ле партия, совет болгаш белеткел организацияларының эң чугула сорулгазы болур ужурлуг деп СЭКП ТК-ның Пленуму санап тур. Белеткел организацияларының ажылын улам ыңай өкижидеринип, белеткел саарылга болгаш садыг организацияларында артык звеноларны кызырарының хемчеглерин алыры, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээринде, ажаап шыгжаарында, ажылдап болбаазырадырында болгаш сайгарып саарарында ажыл-агыйжы эвес чоруктарны чайладыры, чарыгдалдарны шиитпирлиг кызырарын, белеткеттинген продукцияның үрелир, шынары баксыраар чоруун болдурбайн, бүрүн ончаменди кадагалаттынар чоруун хандырары өргежок чугула.

5. Колхоз тургузуун улам ыңай быжыглаарда, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин өстүрерде болгаш хоорайның база көдээниң ажылчы чоннарының материалдыг чаагай байдалын бедидерде айыттынган хемчеглериниң онза ужур-дузалышын өр, хереөжен колхозчуларга, СТС-терниң, МТС-терниң болгаш совхозтарның ажылдакчыларынга, бүгү ажылчы чоннарга калбаа-биле тайылбырлаарын партия,

(Төнчүзү 2-ги арында).

Ыяавыла дужаалгаларны, МТС-терниң ажылдааны дәәш натура төлевирин дүжүрер дугайында, көдәә ажыл-агый продуктуларын белеткәәриниң чаа чурумунуң, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында

СЭКП ТК-ның Пленумунуң Доктаалы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

совет, профсвилед болгаш комсомол организацияларынга хүлээдир.

Партия организациялары, совет болгаш көдәә ажыл-агый органнары колхозтарда болгаш совхозтарда чер ажылынын болгаш мал ажылынын продуктуларын бүдүрерин улам ынай өстүрерин хандырарынче ам бүгү күжеиишкиннерни мөөнүннәр, көдәә ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге дужаарының талазы-биле күрүне планнарын база 1958 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин колхоз болгаш совхоз, район, область, край болгаш республика бүрүзүнүң чугаа чокка күүседирин чедип алыр ужурлуг.

6. Ыяавыла дужаалгаларны болгаш МТС-терниң ажылы дәәш натура төлевирин дүжүрери, көдәә ажыл-агый продуктуларын белеткәәриниң чаа чурумун болгаш негелделерин боттандырып чорудары черни, техниканы улам-на ажыктыг кылдыр ажылаарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге болгаш көдәә ажыл-агыйның ажыглал черлериниң чүс гектарынга хамаарыштыр инити болгаш бараанныг продукциянны алырын көвүдеринге, колхозтарда продукцияның бот-үнезин чиигедиринге колхозтарның болгаш колхозчуларның инициативазын улам ынай хөгжүдеринге дөгүм болур. Ол чорук чонга аъш-чемни болгаш үлетпүрге чиг-этти эргежок чугула хемчәлдиг кылдыр чурттун хандырылгазын әкижидер болгаш көдәә ажыл-агый продуктуларынга белеткел өртектерин болгаш улустуң хереглел бараанларынга күрүнениң чаңгыстан садар өртектерин улам ынай чиигедириниң болдунар арга-ларын тургузар.

• • •

Көдәә ажыл-агый продуктуларын белеткәәриниң өртектериниң болгаш негелделериниң чурумун өскертир талазы-биле ажылдап кылдынган хемчегларни бүгү совет улус чүүдүгүнүн хүлээп алыр болгаш ол хемчеглер чурттуң экономиказын дүрген өстүрериниге, ажылчы чоннарның чаагай байдалын көдүрериниге, бистиң чуртувусва коммунистиг иниитилелди чедиишкиниг турузарының өглиш дивес үндезини — ажылчын аңгы биле тараачыннарның өвилелин улам ынай быжыглаарынга дөгүм болур деп чүвеге бүүрелдини СЭКП Төп Комитединиң Пленуму илергейлеп тур.

Колхозтуң партия организациязында

«Революцияның чалбыыжы» көдәә ажыл-агый артели Таңды районда улуг колхозтарның биреэзи. Ында партия организациязының учёдунда СЭКП-ниң 23 кежигүннери, СЭКП кежигүнүнге 6 кандидаттар бар. Оларның иштинден хову бригадазында 8, мал ажылында 7, тудугда 3 кижи ажылдап турар. Коммунистер колхоз бүдүрүлгезинге боттарының мурнакчы ролюн көргүзүп, партийжи даалгаларны күүседип, парторганизацияның масса ортузунга чорудар организакчы болгаш кижизидикчи ажылдарынга дузалажып турарлар.

Колхозчу ажыл-ишчилер көдәә ажыл-агыйны улам ынай көдүрер талазы-биле партияның болгаш чазактың төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг күүседир дәәш улуг сорук кириишкиниг ажылдап турар. Балгазын МТС-ти септелге-техника станциязы кылдыр әде организастаан соонда, бистиң колхозувус 19 тракторларны болгаш өске-даа машиналарны, көжүүлүг херекселдерни садып алган.

Колхоз 5000 ажыг гектар тараа тарыыр планныг турган. Артельдиң эргезинче шилчип келген техниканы әки үре-түннелдиг ажыглаарының, тарылганы кыска хуусада, бедик агротехниктиг деннелге эртпириниң аргаларын партия хуралынга бо чылдың апрельдин 17-де чугаалашкан бис. Ол дугайында колхоз даргазы әш Диденко информация кылган.

Партия хуралы трактор бригадаларынга коммунистериниң күүнүн таарыштыр турган. Хову турлагларынга кеску агитацияны организастаан, агитаторлар доктаамал ажылдап турган. Дыштанылга шактарында культура-массалыг оюнларны организастаан. Механизаторлар болгаш колхозчулар часкы тарылганы 6 ажыл хүнүнде доозуп, организастыг чоруун көргүскеннер.

Партбюро кежигүнү әш Чистобаевтиң бригадирләәни № 3 трактор бригадазы социалистиг чарышка мурнакчы чоруун баштайгы хүнден эгелээш-ле көргүскен. Трактористер Н. Чистобаев, Г. Тырышкин олар әдлчег нормазын 1,5—2 катап ажыр күүседип келген. Коммунистер А. Шелепов, В. Чистобаев, Филимонов оларга баштаткан колхозчу механизаторлар чайгы чер андарылгазының планын (4900 гектар) ажыр күүсеткен.

Партия организациязының майның 27-де болган инити хуралы хой дүгүнүн кыргылдазын база малдың чайгы одарладышкынын организастыг эртпириниң сорулгаларын чугаалашкан. Партбюро кежигүнү әш Сувандиниге баштаткан 12 хачылыг электри агрегады база 15 хол хачылыг колхозчулар дүк кыргылдазынче ол-ла дораан өгелеп киргеннер. Олар 4400 ажыг баш хойнуң дүгүн кыргып, хой санындан ортумаа-биле 1,3 килограмм дүктү алган. Ол ажылга 58 харлыг коммунист Чолдак әң мурнакчы болган.

Ниитиниң малын чайлагларже үндүрген. Мыйыстыг бода малды 8, чылгыны 5, шаар малды 8 кезек черлерде одарладып турар.

Сүт-бараан фермазын база-ла чайгы турлагже көжүрген. Инектериниң дүнеки одарладышкынын организастаан. Ол ажылга кадарчылар Шведов, С. Суян олар әки үлегерин көргүзүп турарлар. Бо чылдың беш айларында ол ферма инек бүрүзүнден ортумаа-биле 703 килограмм сүттү сатган.

Партбюро болгаш комсомол организациязы мал чемнериниң белеткелиниң үезинде чорудар культурамассалыг болгаш агитас-массалыг ажылдарының планын баш бурунгаар кылыш, түс-түс участоктарга ажылдаар активчилерни тодаргайлаан. Сиген ажаап алышкынының үезинде социалистиг чарыштың мурнакчыларынга тыпсыр шилчирир кызыл туктарны тургускан. Лозунгуларны белеткеп турар.

Маңаа холбаштыр бистин парторганизациявыстың, оон бюрозунуң ажылында четпестер барын айытса чогуур. Парторганизацияның органы—хана солуну (редактору әш Ландухова) чогуур үезинде үнмейн турар. Чоннуң ортузунга лекция номчулгалары ховар организастаттынган.

Чамдык коммунистериниң талазындан онаашкан ажылынга харысалга чок болуп, чурум үреп турар фактылар бар. Коммунист Печенова янзы бүрү «чылдагааннар» дилеп, колхоз бүдүрүлгезинге кириишпейн турар. Әш Воронин көдәә Совет даргазы хүлээлгезин четпес күүседип турар болгаш бодунуң ажы-чаңының талазы-биле чонга үлегер чок чорукту көргүскен. Партбюро моон соңгаар ол четпестерни үзүткаарының шиитпирлиг хемчегларын алыр.

Колхозчу коммунистер артель ажыл-агыйының улам ынайгы хөгжүдеви дәәш демиселге боттарының организастыг чоруун улам күштелдирерлер.

О. НАЗЫН-ООЛ,
«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң партия организациязының секретары.

Тараның үнүжү чаагай

ЫЫГЫЛАК. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң шөлдеринде тараа амгы үеде дыка чаагай үнүп турар. Ол болза, часкы хову ажылын агротехниктиг негелделер ёзугаар чорутканын база күш-ажылды шын организастаанын хереченлеп турар.

Колхозтуң 1100 гектар тараа культураларының хой кезии азы 700 гектар суггаттыг черлерде чаштынган. Амгы үеде тараның чайгы суггарылдазы кидин түлүк чоруп турар. Бо ажылда 19 кижи составтыг звено әш Доораның удуртулгазы-биле 400 гектарны суггарган.

Бөгүнгү Кызыл. Чуруктта. Ленин кудумчузунда инити чурттага бажыны. Оон адакы каңдында садыгжызы чок магазин болгаш аптеканы тургускан. Фото В. Лутковтуу.

«Кызыл тараачын» колхозта хой кыргылдазы

Барыын-Хемчик районнуң «Кызыл тараачын» колхозтуң хой кыргыыр пунктузунда 2 электри агрегат, 36 хол хачылыг колхозчулар хой кыргылдазын организастыг чорудуп турар.

Колхоз ниитизи-биле 5349 баш хойларны кыргаан болгаш 5833 килограмм дүктү күрүнеге дужаган. Хойжу Мартан-оол хой бүрүзүнден ортумаа-биле 1,4 кг, Тамдын-оол—1,2 кг, Успун-Дагбы—1,4 кг, Данчай-оол—1,3 кг дүктү кыргып алган.

Электри кыргылда агрегадында кыргыкчылар Артык-кыс, Докпак, Сендиваа, К. Тамара, Дүдүкпен, Тот олар хүнде 32—44 чедир хойларны кыргып, мурнакчылар болуп турар.

С. СТЕПАНОВ.

Хөй дүк берип турар

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң баштаар чери тыва хойларның уксаазын әкижидер, оларның продуктулуун бедидер сорулга-биле ук хойларны нарын дүктүг алтай уксаалыг кошкарларның үрези-биле хайнакташтырар ажылды үш чыл иштинде чоруткаш, әки түннелди чедип ап турар.

Хайнакташтырылганың түннелинде бирги салгалдың үш хар чедир назылыг 3700 баш хайнак хойлары алдынган. Оларның ортумак дүк кыргылдазы тыва хойлардан ыракта хөй болуп турар. Чижээ, хойжу Чыпсын-оол бир хойдан ортумаа-биле 2 килограмм 750 грамм, Анай-оол — 2 килограмм 800 грамм, Шериг-оол—2 килограмм 600 грамм, Дагба—2 килограмм 400 грамм дүктү кыргып алганнар.

Ш. САНДЫЙ.

Чаш малды бүрүн доруктурган

Чаа-Хөл районда «Тиилелге» колхозтуң малчыннарында үлегерлиг ажылдап турар, ылаңгыя бо чылын төрүттүнген чаш малын менди доруктурган кижилер дыка хөй. Чижээ, Дагба 191 хураганнарын, Самдын 124 анайларын, Балган 176 хураганнарын, Маскыр-оол 187 анайларын шуптузун өстүрүп алган.

О. ДОРЖУ.

Ясли ажыттынган

Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг колхозунда ясли ажыттынган. Ында 32 уруглар хаара туттунган.

Яслини дерип кылырынга болгаш ойнаарактар садып алырынга 3 муң рубль киргеп. Ясли кадрларбиле болгаш чем продукт-биле хандыртынган. Колхозта кижи әмнелгезинин әмчизи әш Рубсов уругларны үргүлчү хайгаарап көрүп турар.

Мурнунда бүдүрүлгеге кириишпейн турган, чаш уругларлыг 32 иелер ам колхозтуң ажыл-агыйының янзы бүрү адырында ажылдап турарлар.

С. СОТНАМ.

Колхозтуң шөлдеринде

Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг колхозунуң тараажылары Улуг-Ховуда тараалардың суггарылгазын кидин-не чорудуп турар. Комсомолчу-аныяктарның әш Тайгиранзага удуртқан 26 кижи составтыг звеновуу сиген кезер суггаттыг шөлдерниң бугаларын аштаан. Июньнуң бирги чартыында 50 гектар сиген шөлү суггартынган.

Ыры байырлалы

Чоокта чаа часкы хову ажылдарының доозулгамынга турасхаатқан районнуң ыры байырлалы Бай-Хаакка болуп өткен. Анаа Таңды районнуң бүгү черлериндеп келген ийи муң ажыг ажылчы чоннар киришкен.

Райкүүскомнуң даргазы әш Волчатов часкы хову ажылдарының түннелдериниң дугайында илеткел кылган. Хову ажылдарының талазы-биле «Тиилелге» колхоз әң өөн түннелдерни чедип алган, шилчирир Кызыл тукту чаалап алган. «Найырал» колхозта әш Полев бригадирләән трактор бригадазы база шилчирир Кызыл тукту алган. Көдәә ажыл-агыйның 60 мурнакчылары райкүүскомнуң болгаш СЭКП райкомунуң шаңнал бижиктери-биле шаңнатканнар.

Ол бүгү чүүлдериниң соонда 160 кижи составтыг каттышкан хойнуң ыры бөлүү: «Партия—бистиң башкарыкчывыс», «Төрөөн чурт дугайында ыр» деп ырларны ырлааннар. Оон соңунда Бай-Хаактың, Хову-Аксының, Балгазынның культура бажыннарының болгаш Элегестиң көдәә клубунуң ыры коллективтери концерттер көргүзүннер.

Хол бөмбүүнүң командаларының мартылдазында Хову-Аксының спортчулары тииләннер. Ол ышкаш байырлалдың хүнүнде районнуң 64 шилиндек мегелери хүрешкеннер.

М. САРЫГЛАР.

Суур чаагайжылдылгазынче кичээнгей салыр

Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» колхозунуң суурү Көк-Терек культура амыдыралдың болгаш чурттаганың тудуглары-биле әлээн сайыраан.

Төрөөн суурун чаагайжыдып, ногаанчыдарынче ында комсомолчу-аныяктар сагыш салбайн турар. Суурну чаагайжыдарынга комсомолчу-аныяктар мурнакчы киржир ужурлуг.

С. МОНГУШ.

Данияның чазаанга Совет чазактың удурланыышкыны

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко Данияның Москвада әлчини А. Мерктi июнь 19-та ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунче чалаан болгаш аңаа дараазында медеглелди кылган:

Чөнгөөчилерниң болгаш хулиганнарның бөлүү Совет Эвилелинге удур өжөөтен чыскаалды июнь 17-де ССРЭ-ниң Копенгагенде әлчин чериниң бажыңының мурнунга организастаан. Чыскаалганнар болза, Данияның эрге-чагыргалары болгаш полициязы аңаа удур кандыг-даа хемчеглер албаан, харын күш дегөөр хөделиишкиннерге доктааваан болгаш әлчин чериниң бажыңарында соңгаларының шилдерин буза шапканнар.

Совет әлчин черинге удур өнчүк-чөнгөөни белеткеп турганын Данияның тускай эрге-чагыргалары билбейн барып шыдавас болган, чүге дәәрге, айытқан ол өжөөтен өнчүк-чөнгөөни белеткеп турар дугайында дыңнадыгларны Данияның өлөөн каш солуннары баш бурунгаар парлагылааннар, а әлчин чериниң бажыңының мурнунга сезиктиг кижилериниң көстүп келген дугайын база әлчин черинге хамаарыштыр айытқан ол өжөөтен хөделиишкиннерниң белеткелиниң дугайын Совет әлчин чери ол-ла дораан телефон дамчыштыр Данияның даштыкы херектер министерствозунга дыңнаткан турган. Кеземче чокка хөделип, херек кырында полицияның деткимчезин алган чыскаалганнарның өнчүк-чөнгөөлиг хөделиишкиннерин әлчин чериниң бажыңының чаңынга чедип келген полицейжилерниң херек кырында моондактаваанын база демдеглөөр херек.

Совет әлчин черинге удур устунде айытқан өнчүк-чөнгөөни болдурбазының база соксадырының эргежок чугула хемчеглерин Данияның эрге-чагыргаларының ап чорутпаанын база демдеглезе чогуур. Улустар аразының ниити хүлээп алганы норма-чижектериниге дүүштүр дипломаттыг даштыкы төлөө черлериниге хамаарыштыр эрге-чагыргаларның дорт хүлээлгези болур чогуур айыыл чок чорукту ССРЭ-ниң әлчин черинге Данияның эрге-чагыргалары хандырып бербээннер.

Данияның эрге-чагыргаларының херекке албаан ужурунда Копенгагенде Совет әлчин черинге хамаарыштыр болдунган өжөөтен ол өнтежир аргажок болгаш ССРЭ-ниң әлчин черинге материалдыг когаралды чедирген үүлгедиге удур удурланыышкының Совет чазак оон-биле холбаштыр Данияның чазаанга медеглеп тур. Совет әлчин черинге удур болдуна берип болгудег өжөөтен хөделиишкиннерни болдурбазынче угланган хемчеглерни Данияның эрге-чагыргалары алган турар деп Данияның даштыкы херектер министерствозунуң 1956 чылдың ноябрь 14-ги нотазында айытқан бүзүрелиишкин турза-даа, Данияда Совет әлчин черинге хамаарыштыр чаа өнчүк-чөнгөөни июнь 17-де болдурбазынче угланган хемчеглерни Данияның эрге-чагыргаларының албаанын Совет чазак демдеглеп тур.

Моон соңгаар шак ынлыг таварылгаларны дагын болдурбазының боттуг хемчеглерин Данияның эрге-чагыргаларындан ап чорударын Совет чазак негеп тур.

Бир хүнде 500 хойларны кыргып турар

Таңды районнуң «Элегес» совхозу совет мериное хойларны сайыраадыр талазы-биле бистиң областа улуг ажыл-агый болуп турар. Бо чылын 10000 хире хойларны кыргыыр.

Совхоз төвүнде электри-биле хой кыргыыр 32 хачылыг агрегат июнь 16-дан өгелеп ажылдаан. Баштайгы хүннерде кыргыкчылар хүнүн-не 500 хойларны кыргып турар. Кыргылданың өгезинде өнир чылын төрөөн хураганнарны, өвөөш дүк бөөр, дүгүнүн шынары 2—3-кү сорт дүктүг хойларны кыргып турар, түннел четче үнмөөн-даа болза бо чылын хой бүрүзүнден 2,5—3 кг дүктү алыр деп чүвени кыргылданың баштайгы хүннери көргүскен.

Кыргылданы әки организастаан ужурунда дүк чидириг чок, арыг, силиг. Хой кыргыыр пунктуга чеде бөөривиске совхозтуң улуг зоотехниги әш Казакова:

— Кирицер, кирицер, бистиң ажылывысты таныжып көрүцер — деп чалаан.

Кажаага кире бөөрге, оон чырык, арыг-силиг, ажылдаарына әптиг кылдыр таарыштыр тургусканы. Ында кижилерниң ажылдап турары —шынап организастыг, харын-даа улуг фабрика иштинде кирип келген ышкаш сагындырар болган. Бүгү ажылды өгезинден төнчүзүнге чедир конвейерлиг фабрика ышкаш шууштурар кылып каан: хойларны дүнеки одардан өртен совхоз төвүнге сүрүп киирип келгеш кыргылда пунктузунда улуг серлиг серини кажаага кажаалаваш, беш кижи 3—4 хойларны кыры бедик мунгаш үгектиг хол тергелериниң кырында тургускаш тускай кажаага чедирип келгеш, хой кыргыыр узун столдар кырынга ужур катташ хулуп берип турар.

— Дөртен бежен метр хире черге хойларны хол тергелиге салып турган хөрөө чүү боор, моонунган туткаш чедип әккеп турза кандыг боор чүвел?—деп айтырган бис.

— Хойларның моонунган сирбектәәрге дүгүнүн дозу кавынай бөөр. Оон ынай, хол-биле чедерге бир кижи чүгле чаңгыс хой чедер, а хол тергелиге 3—4 хойларны чаңгыс кижи ап чоруур. Кыргаан соонда өөрүнүн аразынга чанагаш хойларны база-ла сирбектеп турбас, хулуун чежип тергеге тургускаш апаарга әптиг боор чүве—деп кадарчы Монгуш харылаан. Беш кижи хойларны кыргыыр кылдыр белеткеп бөөрге, 32 кыргыкчылар электри-биле дириледир кыргып турар. Кыргыкчы бүрүзү 15—20 минута иштинде бир хойну кыргып үндүрүп турар.

Эң мурнакчы кыргыкчылар Монгуш Анай, Мария Мандываа 7 шак иштинде 20-25 хойларны кыргып турарлар.

—Бөгүн каш хой кыргыдынар—деп Анайдан айтырган бис.

— Улуг семис иттерниң дүгүнүн дозу хөөрей берген, шала арган хойларнысы ам-даа өлек, чыпшынчак боор чүве-дир. Кыргылда өгелөөнден бөөр ам 2 шак үргүлчүлеп тур, моон-биле ам онну кыргаанным бо—деп ол харылаан.

Кыргаан дүктү учетчиктер дензилеп, сорттап ылгаан соонда, зоотехник әш Казакова хынап көргеш, улуг кип шоодайларга так тыгып шоодайладып турар.

Кип шоодайларның даштында адрезин мынчаар бижээн: «Горький хоорай, дүктүн баштайгы арыглаашкынын кылыр Неклюлово фабрикага, совет мериное хойнуң бирги чергенин, бедик шынарлыг ак дүгү. Тыва автономнуг областың Таңды районнуң «Элегес» совхоз—деп каан болду».

Совет мериностуң бедик шынарлыг, бирги черниң ак дүгүн көөрге чинге дырылгаа шынап-ла чараш, торгу дег. Бо дүктү көргеш, шынап-ла алдын сагышка кирип келир. Совет фабрикалар моортан кончуг чараш нарын костюмнерни кылып каар. Ол костюмнерни бистер — совет кижилер болгаш бистинбиле садыглажып турар чуттарның кижилери база кедерлер.

Бо чылын «Элегес» совхозтуң ажыл-ишчилери хөй тонна бедик шынарлыг дүктү Төрөөн чуртунга бөөрлер.

Т. МААДЫ.

Тэнлы районнуң «Элегес» совхозунда хой кыргылдазы организастыг чоруп турар. Ында хой кыргыырынга таарымчалыг бүгү байдалды тургускан болгаш кыргыыр хойларга кыргылда агрегадынга чедирер тускай тергежиг-ешти тургускан.

Чуруктарда: Үстүнде, кыргыкчы Мария Мандываа, ол хүнде хой кыргыыр нормазын ажыр күүседип турар. Адаанда, кыргылда агрегадының ниити хевири.

Фото В. Лутковтуу.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛДЫГ АРЫН

Россия—тайбың чурту

Үе-дүптен,
Үш-дерт чүктен
Каржы дайзын
Каш-даа катап,
Азыынга дээр чепсенгеш-даа,
Ажып-тиилеп чадашканы —
Тенлиш дивес —
Демир шивээ,
Божаш дивес —
Болат шивээ,
Делгем, хостуг Россия —
Делегейде тайбың чурту.

Кан дег эви,
Хая күжү
Кажангылан
Кадыг-быжыг,
Ырак-чоокта өңүктериң
Ынаныжы, деткинчези —
Ынакшыл-даа,
Ырывыс-даа
Ында бүрүн
Ыяк синген,
Ол чурттуң хамалтызы,
Оглу болгаш, чоргаар-дыр бис!

Хүнү келгеш,
Күжүн дөгеш,
Бөмбүректи
Бөгүн-даарта
Чаага чыгап дүлүптер дөөш
Чажам дивес семеп турар —
Атомнуг,
Водородтуг,
Ядролуг
Чепсээн туткан,
Кышкырышкан дөөргилериң,
Кыжаныыдан сүртевес бис.

Кедерезе —
Кезедиптер
Күштен артык
Күжүүстү
Көргеттинип, мактанмас бис.
Хөйнүң тура-соруун деткип,
Дайын эвес —
Ажыл-иш дөөш,
Тайбың база
Найырал дөөш,
Демиселче чонну кый деп,
Дөөди шын дөөш туржун тур бис.

С. МОЛДУРГА.

ОЮН СУГГА

Конторада таныыл теңи иижстелген.
Колхоз удаан. Орай шакта, суурга келгеш,
Канчаарыл ам: бир-ле херим ажып киргеш,
Хаалганы токкуладыр соктай бердим.

Аяар базым хаалга ажыр дыңналгылаап,
Адым-шолам ылавылап сонуургай-тыр.
Орай дүннүң ажлчызы мен саадал чокка
Ол-ла дораан айыткалды кыла каптым...
Чырык теңге бажың иштин көргүледим:
Чыскаай салган эт-сеп чүүлү эмгежок хөй.
Эжиктерни санагылап орарыга
Иштин өрөөл ам-даа ийи чедип турду.
Аяк шайны ижип оргаш, өгнүң эзини
Ам-на сактып, танып каптым. Мындыг болду:
Он чыл бурун бир-ле катап өөнге хонган
Оюннуң ам бажынында кирип келдим.
Самдар өгге донуп хонган бир-ле дүнну
Сактырымга, дүжүүде дег, шынзыгар чок;
Оюн ынчан көшкүн арат. Даг, чер чурттуг,
Оон каш малы ашка, чутка алзып турган.
Шынныы оруун шилип танаан эжим өөнге
Чыргап хонган шак бо дүнну уттурум чоп.
Эртениде бичии чаштар дойлуп кээрге,
Эргеледип, төлдериге дөнгеп ордум.
Чогаалымда төөгүн бижээн маалыгыы
Чогум алыы номчукчуга адаваайын,
Оюн ышкаш, кежик-чолдуг оюннарны
Өндан туржук, чүс-чүс кижи дээрини сөглөөйн.

Салчан ТАМЗА.

«Улуг-Хем» альманах дугайында

(Номчукчунуң чагаазы)

№ 13 «Улуг-Хем» деп чечен чогаалдыг альманах парлаттынып үнгенден бээр үр болган.

Альманахта үнген чогаалдарының хол-ла темазы СЭКП-те, совет күрүнеиің үндезилекчизи В. И. Ленинге, совет кижилериің ажылыжынге холбашкан, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 40 чыл оюнга тураскааткан. База ынакшылдың, улустарның найыралының, күш-ажылчы кижилериің дугайында шүлүктер, чечен чугаалар, очерктер бар.

№ 13 альманахта хоочун чогаалчыларының ажылдарындан аңгыда мурнунда чогаалга ады үнмейн чораан аныяк, өгелеп чоруур эштериің ажылдарының киргени кончуг өөрүнчүг.

Альманахты номчуп турда, Л. Чадамбаның «Алган тур бис», С. Самба-Люндүптүң «Партиявыс», К. Кудажының «Тракторлар бүдүрелер», аныяк чогаалчы Охемчиктиң «Ильич» деп шүлүктери, С. Бюрбюүнүң «Чечек» деп шүлүглелиниң ийиги кезээ, Сталинчы шаңналдыг лауреады С. Токаның «Араттың сөзү» тоожузунуң үшкү номундан өгелер солун. О. Саган-оолдуң «Оттуушкун» деп шилиги областың культура одаглаарынга чугула репертуар болур. Альманахта киргеи чогаалдарның шынарының талазыбиле сайгарылга кылбайн, ооң өске бир талазын чугаалаксап тур мен.

«Ном дээрге кижиниң өөнүү» деп пролетаржы чогаалчы А. М. Горький чугаалаан. Ынчангаш номдан совет номчукчуларың негелдери дыка улуг. Кандыг-даа ном журнал азы солун бүгү талазы-биле (чуруктар, фотолар, даштыкы карттты, парлаан саазыны, үжүктериің хемчээли) номчукчуларының күзелин хандырар ужурлуг.

Бо үүлдериің талазы-биле «Улуг-Хем» деп альманахта четпестер бар. Чижек кылдыр, 1956 чылда үнген альманах биле 195. чылда үнген альманахтың дашты кы карттарында чуруктарны дөнештирип көөр болза, улуг ылгалы чүве чок. Ол-ла хемнер, ол-ла даглар.

№ 13 альманахты номчуурда ында үжүктер частырыглары шын эвес хөжүрүүнген сөстер өскежок. Мындыг ышкындырыглар чаа би ийи арыннарда бар. Чамды арыннарда (50, 137, 200) үстүнү частырыгладны ийи-ийи удаа кылгылаан.

Ынчаарга С. Токаның «Араттың сөзү» тоожузунуң үшкү номундан өгелерде бир кижиниң адын Соян-оол болгаш Соян-оол кылдыр үндүүген. 136—137 арыннарда «сагырыкчы» деп сөстү 138 арында «сөгырыкчы» дээн.

Альманахтың орту үеэниден соңгаар арыннарда үжүк частырыглары шуут-ла улай-улай болгулаан.

Он үшкү альманахта барыы 30 хире авторларның чогаалдары киргеи. Ынчалза-даа, чогаал ажылыга хандыкшылдыг орус эштериің чаңгыс-даа чогаалы кирбээни хараадаңчыг. Ындыг ажылдар чоок эвес, бар болур ужурлуг.

Бистиң альманахтың база бир четпес үүлү болза, чогаал талазыбиле өгелеп чоруур аныяк авторларга, чогаалга хандыкшылдыг кижилерге дуза болгу дег консультация кевирлиг үүлдерни альманахтың арындан көрбейн турар бис.

Бо айыткан четпестериің талазыбиле харысаалга ооң редколлегия кежигүннериниге, ном үндүрер чорлың корректор ажылдаачыларынга онаажыр ужурлуг.

Номчукчуларының бир сонуургаалыг ному — «Улуг-Хем» альманахтың ажылында бо чамдык четпестер бар-даа болза, ол бодунуң чугула сорулгазы—чонну чечен чогаалдың аргазы-биле коммунистиг өскүзүнге кижилидер хүлөөлгезин күүседи турар болгаш моон соңгаар күүседи шыдаар дээрлиге чигленгиг турбас.

Номчукчу А. АИР.

Баштайгы базымнар

Ак-көк карттыг кылын дептер. Ону көрген кижи дораан-на улуг-улуг үжүктер-биле парлап бижээн мындыг ийи сөстү номчуй каптар: «Баштайгы базым». Ол болза, Кызылдың башкы институдунда чечен-чогаал бөлүгүнүң органы—хол-биле бижээн альманах-дыр.

Альманахтың баштайгы арыын ажыпкаш, улуг чурукту көөр бис: дыл эртемнериниң кандидаты А. Ч. Куваа удурткан бөлүм кичээлде.

Дараазында арыннарда: чогаал бижиринге боттарының күжүн шенеп чоруур кижилериің чуруктары болгаш бижээн шүлүктери, чугаалары, басялары.

Ында ийиги курсчулар М. Сат «Болчаг», Ш. Кочага «Саанчылар», «Чодураа» деп шүлүктерин киирген. Оон К. Кудажының бичии уругларга бижээн кыска шүлүктерин номчуп болур. О. Анай-оолдуң «Кижи төрүттүнген», Хөвеңмейниң «Хыл кырында» деп чугаалары кончуг солун. Ылангыя Анай-оолдуң чугаазы кижилериің иштики сагыш-сеткилиниң, а Хөвеңмейнин — бойдустуң каазының чурумалының талазы-биле шору бижиттингилээн.

Шүлүктериің иштинден Раиса Ырбан-оолдуң «Орта дүрүм сагаш чоорул» деп шүлүү демдегленчиг. Сургуулдар фестивалын таварыштыр болган чогаал маргыллаазынга ук шүлүктүң ийиги черни алганы таварылга эвес. Ол чогаал уругларга таарыштыр бижиттинген: өөреникчи оол, өөренири-даа тас-ла, диктантыга-даа часпас-ла. А ол оол өөрүнче чагаа бижиирде сыр өске апаар:

«Өгезинге шойлаңнадыр
Ээремчигей кыштап каан дег»—

кылдыр, бижик дүрүмү барымдаалавайн бижип каар. Өөрү айтырарга мынча дээр:

«Оку башкы хынаар эвес,
Орта дүрүм сагаш чоорул...»

Шынап-ла ындыг өөренгиччилер кайы хөй болгай. Ээулуг билигдиг кижи бүгү таварылгаларда (чүгле ону хынап турда эвес) шын бижип билир болур ужурлуг дээрзинге уругларны сургап турар.

Зинаида Лопсанның «Чартыктажыр хөөнүң чок бе?» деп шүлүү база черле багай эвес. Чалыы кыстың күш-ажылчы мөзүзүн, ырыг ынакшылын бойдустуң каазы-биле хаажылап туруп, эки көргүскен: чалыы кыс ыяш тарып турда, аныяк оол дузалажып, суггаржып турган. Ам ол ыяштар сырый бүрүлерлиг кылдыр өөе берген, хөлегезинге олурарга серинни магалыг. Ынчап кээрге, демги оол кыстың ынакшылын эскербээниниден келбестей берген. Өшле! Кыстың чүрээ хайныгып, ырлап турар.

Частып орган чечек ышкаш,
Чалыы кыстың ынакшылын
Чайын, кыжын — кажанда-даа
Чартыктажыр хөөнүң чок бе?

Шупту-ла магалыг эвес. Чогаалдарның четпестери деңзини ушчок чайып турар. Баштайгы шенелделер болганда, олар оон чайлавас-даа. Чүте дээрге олар чаш уругнуу ышкаш баштайгы ушпа-турба, элең-теидиң базымнар-дыр. Оларның иштинден ёзулуг быжыг чыскаал кылажы-даа төрүттүнүп кээрин ким билир. Номчукчулар ону-ла күзээр бис.

К. ХОМУСТААР.

Алдын-оолдуң бригадазы

Эпме-санчок хөлчүк. бүлак түлаа шыгын
Эзимнер дег хыыргыш, өлең үглеп шыпкан,
Чырык хүндүс аттыг улус асчып болур
Шыргай ногаан Тес аксы улуг шынаа.

Түме-сая куштар, аңнар ында турум,
Дүне, хүндүс хөлзеп, аргып турза-даа чоп,
Ээрерген, бүлүңналган түңгөөлери
Өөн ышкаш шыпшыр шөлзөн манап чыткан.

Июль айда ошт-сиген чечек тыткан.
Илиг-халыын, ыыраа, сөөк кидин түлүк.
Шишпин шынаа хенертен-не дашкыжаан дег
Шимөөн даштыг өөрүшкү шуурган келген.

Алдын-оолдуң бригады—аныктар

Ангыр, кастан артык омак чедип келгеш,
Сарыг-Хөлдү долгандыр-ла кыргып, дырап,
Сараат-биле даалылаа ойнай берди.

Оттуг чалыы чүректерден хыптып үнгеи
Омак, эрес хөөмей, ырлар дээрже үнүп,
Чап-чаа чаттан кезер, бөлер машиналар
Чадаган дег ону үдээн хөгжүм болду.

Хөөмей, ырлар чүнү сөглеп өөрүп туру?
Хөй-хөй саржаг, эштти сүттү, семис аттты,
Күскү хевээр хүр, сол кыштаар бүгү малды,
Күш-хүн хөйүн — идегелдиг ырлап туру.

С. САРЫГ-ООЛ.

Ышкынмас мен

Октябрьның дөрттүң хүнү төөгүге
Кайы шагда читпес таңма базып калган:
Октаргайның делгеминче киреринің
Хаалгазын мээң чонум мурнап ашкан.

Деппилгевис шапкыччызы — Эдеринчи
Дээр-биле кылыйтыпкан чоруп турда,
Октябрьга кавай болган чуртум адын
Орааннарның чону катап адап турган.

Чүте дээрге бистиң чуртка эң-не баштай
Хосталгаже орус улус орук изээн.

Чүте дээрге совет черде хүндеи хүнче
Хоор чоннуң күзел-соруу бүдүп турар.
Мээң чуртум — делгем дайгем байлак, биске четчир,
Кудайдыва кончаа сүрүп чүткүвээн бис.
Мээң чонум салым-угаан, деппилгениң
Хуузу дээштин, кан дег, быжыг туржун турар.
Эге баштай сылдыстарже ужуларда
Эки-тура улус херек дээри магат.
Анза мени баш удур киирип көргер,
Ада-чуртум адын черле ышкынмас мен.

К. КУДАЖЫ.

Чуртум үнү

Паровоз-даа кускуннап каап,
Байырымныг ужугун ор.
Сонга шилин ажа тыртказ,
Соңгу чүкче көре бердим.
Сибирь хады арымдыва
Синниктир хан, үрүп келди.
Шалын-биле чунуп алган
Шарлан, хады айыраннап,
Күзелинни ырла дээлиг,
Хүлүмзүреп, сагланнашты.
Элим кыдыы чурумалга
Эй тыртып чорувуста,
Дескилеп каан ак-ак даштар
Дес-дараалай чатты берди.
Хандыкшылдыг көрүкчү мээң
Бараам олче согуннаалды.
Соруу сынхас, ажыл-ишчи
Совет чоннуң даңыраа дег:
«Делегейге—тайбын!» деп сөс
Дегийт белен адаттыды.
Шак ол дашты дөскиндир
Улуг шөлдер чечектелди.
Шак ол дашта кыйгы сөстү
Улус шупту номчуп эттер!
Герээн черим ортузунда
Делем ийде чыый салган
Ховар, бөдүүн урал даштар
Хостуг чуртум үнү ол-дур!

О. СУВАКПИТ.

Аңдарган Кур чер

М. Шолохов.

Романның 2-ги номундан.

Шукарь ирейни, кайызыста-даа бууруу бар-дыр кыллыр бодап үдеп үндүрүпкеш, дыштанар хүнге чедир школаның бажыны байырлалдыг хевир кире бээри-биле ам база чүнү кылыптын болурул дээрзин ол черге барып тодарадып алыр дээш, школага баар деп Давыдов шиитпирлеп алган. База оон ыңай, школаны септээринге кандыг, чеже тудуг материалы негеттинерин база ындыг далаш эвези-биле, болдунар-ла шынарлыы-биле школа бажынын өөредилге чылынын эгелээринге чедир септеп алыр төлээде, аңаа кажан кириптерин эргелекчи-биле чугаалашкаш, ооң-биле кады бодап алырын ол күзээн.

Диңмилиг-Өзенге оон турып келгениниң бүгү дургузуида ажылдың эн-не хайныышкынныг өйү кирип келген-дир деп чүвени Давыдов үүгле сөөлгү хүннерде илеи-биле сактып келген: ошт-сиген кезерин доспаан турда-ла, тараа ажаап алырының өйү чедип орар, күзүн тарыыр көк-тараа каракка көзүлдүр хүсерип келген; оон-биле харугда арбай база быжын турар; хуу кижилериің дилиндектеринге бодаарга, колхозтуң көстүп көрүүзүн тарымал тоорук болгаш кукуруза арыгларын чашпан-бок үглеп берген, довуракта арыглаарын ыыт чок негеп турар, ынчаарга кызыл тасты чулары база ында-ла.

Тараа ажаап алыышкыны эгелээже чедир хейну кылыр херек: суурже болдунар-ла хөй сигенин сөөртүп алыр, тараа бастыларынга шаңнарны белеткээр, мугиунда кулактарныы турган амбларны бир черже көжүрер, колхозта бус-биле ажылдаар карачаны: тараа бастыгын чызын таарыштырып алыр. Ийет, оон өске-даа оран чок хөй улуг, бичеге сагыш човаашкынары Давыдов-тун эктинде онаашкан. Ынчаарга херек бүрүзү бодунче көрүнгүр кичээнгей салырын кызымаа-биле негеп турар.

Эргилээн, базарга дызырткайнып чыдар тепкиштер-биле школаның делгем даштыы өрээлинче Давыдов үне берип-тир. Кызыл бут болгаш тырын каан чүве дег шыырак, он чире харлыг уруг ону эрттирери-биле эжикке орук чайлап берген.

—Өөреникчи сен бе, сарыым? — деп, Давыдов оон чассыдыышкынныг айтырган.

— Ийе, — деп уруг аяар харыылаап, дидими-биле, алдыыртан өрү Давыдовту кайгап көрген.

— Силериің эргелекчилер ында кайда чурттап турарыл?

— Ол бажынында чок, олар кадайы-биле кады хем ындында ногаада капуста суггарып турарлар.

—Хайыг чүве-дир, але... А школада кижи бар бе?

— Бистиң башкывыс Людмила Сергеевна бар.

— Ол ында чүнү кылып турарыл? Уруг хулумзүрүпкеш:

— Хожудангай өөреникчилер-биле ол хүн оурузуида дүштеки чем соонда кичээлдеп турар кижи.

— Охаай, оларны төрепчилеп турар ышкажыл?

Уруг ыыт чокка бажын согайт кылып каан.

—Тас-тыр эвеспе, — деп Давыдов чүүлдүзүнүп чугаалаап, карангыымаар даштыы орээлче кире берген.

Ынаар-ла узун коридер дүвүидеи бичии уругларыыттары дыңналгылаан. Эзи класстарны далаш чокка көрүп, эзи хевир-биле бакылап хайгааравышаан, сөөлгү өрээлде шала ажыттына берген хаалга дамчыштыр дөрже чоокшуландыр чылдыргылап каан парталарының мурнуу одуруунда делгеми-биле олургулаппкан он хире уругларны база оларның чанында — аныяк башкы уругну Давыдов көре тыртып каан. Сыны ындыг улуг эвес, бажының дүгүн кыскаладыр таарып каан, агарыксымаар, дыдыраш, база аргазымаар ол дээрге, башкы кижиге бодаарга, харын-даа элээди назылыг уругжугашка дөмейлежир.

Давыдовтуң школа эргинин артта баспаанындан бээр черле үр апаргаи, ынчангаш, хүнге онурту чидиртип каапкан бөргүн солагай холунга адыштай тудуп алгаш, класстың эжиниің чанында тура, чиктин сүргей бодал аңаа ам кире хонуп келген. Шаанда школаны хүндүлеп чорааныың чүү бир сеткили, чаш чорааныың ыраккы чылдарының дугайында хеп-хенертен сактыышкынаар-биле бодарап келген кандыг аай бир сеткилге чаагай хайныышкын ол өйде оон угаан-бодалынга оттуп келгилээн...

Давыдов хаалганы арай дилим эвес ажыкташ, боостаазында чүве ылдыртына бергени-биле-даа эвес, чөдүргүлээш, башкы уругдан дыкады эвес айтырган:

— Кирип болур ирги бе?

— Кирицер, — деп уругиуң чинге үнү харыы кылдыр дыңналып келген.

Башкы уруг ариы-биле Давыдовче эргилип келгеш, караанын кирбиктерин чиктигзинген чүве дег кодүрүп келген, ынчалза-даа ону таныып кааш эгенип чугаалаан:

— Кирип көрүңер!

Давыдов кандайзымаар мөгейип каан.

—Экии. Моондак кытыпканым дугайында өрүзээн көрүкер, ынчалзадаа мырыңай ур болбас кижи мен... Бо сөөлгү классты көрүп көрген болзумза, мен—школа септелгезиниң дугайында чор мен. Манап болур мен.

Уруглар тургулап келип, мендилежишкинге уурук-суурук харылаанар, ынчаарга Давыдов башкы уругже көрүгүлээш ол-ла дораан боданган: «Мен—шаандакы школа дүжүметтериниң каржы хөрөнгитеннери ышкаш болдум... Көрбес бе, башкы уруг корга берип, ариы безин кыза берди. Чүте-ле бо өйде ап чедерим ол боор!»

Уруг Давыдовка чеде берген.

— Кирип көрүңер, эш Давыдов. Каш-ла минут болгаш, кичээлим доозуптар мен. Олуруп көрүңер. Азы Иван Николаевични кыйгыртыптар мен бе?

— А ол чүү кижил?

— Бистиң школаның эргелекчизи — Иван Николаевич Шпынь-дыр ийин. Ону силер билбес силер бе?

— Билир мен. Сагыш дүвүреевнер, мен маныайн. Силер кичээл кылып турунарда, маңаа олуруп болур ирги бе?

— Болбайн канчаар! Олурунар, эш Давыдов.

Уруг Давыдовче көргүлеп, ооң-биле чугаалашкан, ынчалза-даа эгени бергениниң ам-даа чазаныып ап чадап турган: уруг ам-даа арны кызын хилинчектенмишаан, ооң ооруглары безин ак-кызыл апарган, а кулактары мырыңай хүрен-хүрен.

Давыдов ындыг чүвеге черле шыдашпас кижи! Артында-ла дараазында чаңгыс чүүл уъжун ол шыдашпас, ол дээрге, арны кыза берип турар херээжен кижиже көре-көре, та чүге чүве, ооң бодунуң арны база кызын эгелээр, ынчангаш оортан кезээде эгенгениниң болгаш эпчоксунганының сеткили аңаа улам улуг апаар.

Улуг эвес столугаш чанында, аңаа саадаптынар дээн столга Давыдов олуруп алган, ынчаарга уруг соңгаже ырай берген, өөреникчилерге чаңгыстап адап эгелээн:

— А-аваам дүш-те-ки чем... Бижил алдынар бе, уруглар? Дүш-теки чем бе-лет-кеп ту-рар. «Турар» деп сөстүң сөөлүнге точка салып каанар. Катаптаайн.

Домакты ийиги удаа бижигилеп алгаш, уруглар карактары-биле Давыдовче кадалы-ла бергеннер. А Давыдов эрин салын аяннандыр суйбаар дээнзиг хевир-биле өнединн чугулаланып, салаалары-биле үстүү эрнин суйбагылааш, уругларже найыралдыг карак базып каан. Аңаа демгилер хүлүмзүрүпкеннер; чаагай харылзаа таарыштының эгелээнзиг болу берген, ынчалза-даа сөстерни чанчыл ёзугаар, ажыы үжүктер аайы-биле тода-тода адавышаан, башкы уруг база катап чүү бир домакты адап үнген, ынчангаш уруглар кыдыраштарынче доңгайгылай бергеннер.

Класста хүн-биле, доозун-биле, ховар агаарладып турар өрээлдин турум агаары-биле чытталып турган. Мырыңай соңга баарында сыңмарлашкан хола болгаш кара хараганнардан серинн бээр чүве-даа чок. Бүрүлерни хат эленнедип турган, ынчангаш дүрбүлүп элээн шалага хүн херели дилиндектей чылып чоруп турар мындыг.

Хаваның кирбини хынамчатыт дүүвүткеш, Давыдов саиап эгелээн: «Шаланың чамдык черлерин солууру-биле — ийи кубометрден эвеш эвес хады манзылар херек. Соңгаларның карактары эки-дир, а оларның ийиги каттарының кандыызын база оларның бар-чогун билип алыр херек. Бир хааржак шил садып алыр. Ол шыгжарга чаңгыс-даа калбак чок боор черле, ынчаарга ооллар шилди он шава бербезин дээр болза — ол дээрге болдунмас херек-тир, ол факт! Коргулчунналчак ак будук тып алза кончуг-ла эки, а ол байлак дээвиирлер, соңга чаактары, соңга карактары, хаалгалар будуурунга чеже хереглеттинер чүве ирги? Бызанчылардан тодарадып алыр. Даштыкы өрээлдн катап шалаалаар. Ону бодувустуң манзылаарывыс-биле кылып ап болур; ия чоон тал дилиптерге-ле ол-ла. Септелгениң өртээ улуг-ла болур-дур. Ыяш сарайын саван-биле чаарты шып алыр. Ийет, мында ажыл-херек баш ажыр-дыр, факт! Амбарлар доосту бээрге, бүгү чазаныыкчылар бригадатын бээр чорудар мен. Школаның ооргазын чаарты будуп алган болза көрем. А акша кайдал? Чээргеннелдир буступ-даа турган, шоолага ону тып алыр мен. Факт! Ийет, чээргеннелип турган-даа херээ чоктур ынчаш: холун каанытган ийи шары садыптарыыска-ла—акша ол болгай. Ол шарылар дээш, райкүүскомга тулчуушкуну шыдап эртер апаар, оон башка чү-даа бүтпес... А бир эвес оларны будүү садыпсымза, меңээ багай болу бээр ирги бе... Домей-ле каракты шимгеш, киреррле. Нестеренко таан кайын деткивес деп?».

Давыдов демдеглел дептерин ап алгаш, бижип алган: «Школа. Манзылар, кадаглар, шил—бир хааржак. Бажың оргазынга ногаан будук. Ак будук. Олифа...»

Хаваан дүүштүрбүшаан, сөөлгү өстү ол төндүр бижип чыткан, ынчаарга ол өйде, дайнап-дайнап, мургу-биле үрүп үндүрүпкен борбак өл саазын оон хаваанга чымчак кээп дүшкеш, чышпына берген, ол-ла дораан солдарның бирээзи чудуруубиле аскын дуглааш, катыылкан. Парталарның кыры-биле аяар каткылар дыңналып үнген.

— Ында чүү болду? — деп, башкы уруг шыгыы айтырган.

Тыртылчак, ыыт чок байдал аңаа харыы болган.

Борбак саазынны хаваандан хоора тыртып алгаш, хулумзүрүвүшаан, Давыдов уругларны чүгүртү көргүлээн: ак-даа, сарыг-даа, кара-даа башчыгаштар парталарже чавызаалы доңгайгылай бергилээн, ынчалзадаа хүнге чидиртип алган бичии холчугаштарның чаңгызы-даа үжүктер биживес болуп-тур...

— Доозуптунар бе, уруглар? Ам дараазында домакты бижиңер...

Доңгайгылап алган башчыгаштардан карактарын хоорбайн, Давыдов шыдамыкайы-биле манап олурган. Оон, ооллардың бирээзи оожуум, оорзумаар шинчилиг бажын кедүрүп келирге, Давыдов мырыңай бодунуң базарында хоочун таныжын көрүп каан: ол кым-даа эвес, харын Федотка Ушаков боду-дур, ол аңаа чазын бир-ле катап шөлге ужуращкан, ынчаарда ол оол Давыдовче карактары сыгдыр берген кайгап турган, а оон долбаннаалган аскынга маттыгыр, тыртынар аргажок хулумзүрүг ойнап турбайыкпе. Ол кайгазымаар арынче Давыдов көрген, боду база бичe-ле болза катыыптар часкан, ынчалзажок, тыртынып алгаш, демдеглелиниң дептеринден арыг саазынны далаштыыбиле үзе соп ала-ла, ону аскынче супкаш, башкы уругже далаштыг көрбүшаан база Федоткаже опчоксумаар имнегилевишаан, дайнаныш эгелээн. Оол Давыдовче карактарын чара көргүлепкен оруп-тур, ынчалзадаа хулумзүрүү билдине бербезин дээш, ол аскын адыжы-биле дуглап алган.

Федотканың дөспейн олурарынга Давыдов аажок таалап, ылгырай берген саазынын ылаптыы-биле, далаш чокка борбактап алгаш, ону солагаи холунуң улуг эргээнин дыргаанга катташ, хараалдаан чүве дег кылдыр солагай караан шыгаай базыпкан. Федотка чаактарын хеверти үрдүүпкен, бажын эгиннеринче кинр кыстынылкан, — борбак саазының бичии эвези, аары черле илден... Давыдов, тааржыр өйну тыва тыртып алгаш, борбак саазының Федоткаже чиигг-биле согуптарга, ооз бажын кызымаа-биле доңгаяр дээш, хаваа-биле партага ток кылдыр барып үскен. Федотка хөндүрлүп келгеш, башкы уругже сезиглиг чара көре-көре, кыза берген хаваан таваар өгей берген, а Давыдов дээрге, каткызындан ыыт чокка сирилевишаан, хая көрүү бергеш, чаңчыл ёзугаар арыын адыштары-биле дугланыыкан.

Бичии ооллар эвес, ооң ол үүлгедиинде үүү өршээл турар деп, кайда олуруп тур мен дээрзин боданыр ужурлуг турган. Чазаттынып алгаш, Давыдов буруузунган хулумзүрүг-биле башкы уругже кылчайты көрген, ынчаарга ооз соңгаже хая көрүү берген, база-ла каткызын чажыраарын орадашкан туруп-тур. Уругиуң арган-арган эгиннери сиринейнип, а каткыдан болган каравчын чажыңы чодар дээн, думчук аржылын бөле тудуп алган ооң холу карактарында барган мындыг.

«Шыгыы дүжүмет бо-дур, мен але...—кылдыр Давыдов боданган—Бүгү кичээлди үреп кааптым. Моон ойлзе үмээже хөржок боллуу».

Арыын шыгыыралып келгеш, Федоткаже ол көрген. Мөңгүн суу дег хэлгир оол дээрге, салаазы-биле аскынче айытпышаан, парта артында дөстүмейн кожанаан олурган, а ооң соонда эриннерин ажыптарга: ооң кажан шагда курзук турган черинде, — ийи калбак-калбак ак-көк диштер шаараржы берген турган.

(«Правда» солундан).

„Амыдыраар болгаш ажылдаар эрге дээш“

Ийи каът кызыл автобустар — Лондоннуң аян-шинчизиниң чарыдас кезээ. Найыслалдың уран-мерген чолаачыларынга башкарткан, авайыс көөргө, мөңзүүр, эпчок кылдыр сагындырар ол автобустар кудумчуларга болгаш транспорттуң дапкыш агымынга кайгамчык эргилгир башкарыны чоруур. Лондоннуң автобустары хүн бүрүде 8,5 миллион хире кижилерни аргыштырып сөөрттүп турар.

Ынчаарга ам ай ажыг үениң иштинде англи найыслалдың кудумчуларынга оларның чаңгызы-даа көзүлбейн келген. Лондоннуң автобус транспортунуң чолаачылары болгаш кондукторлары ажыл төлевирин бедилерин негевишаан, ажыл соксадыышкынын чарлаанар.

Статистиканың медээлерин ёзугаар алырга, Лондоннуң автобус транспортунуң 50 муң ажылдакчылары англи ажылчы чоннарның чээрби беш миллион кижилиг армиязының үүгле 0,2 хуузу боп турар. Ынчалза-даа ажыл соксадыышкынының ужур-утказының болгаш калбаның дугайында түңнелдерни ол саннарга үндезилеп кылып болбас. Херектиң ужуру болза, Лондон автобусчуларының ажыл соксадыышкыны-биле холбашкан болуушкуннарже статистикага өннежир чүү-даа чок фактылар—ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыжылгазы болгаш ажыл соксатканнарга оларның көргүзүп турар деткимчези каттыжып холушкан чорук болур. Лондон метрополитениниң ажылдакчыларының медеглээни болза, автобусчуларның ажыл соксадыышкынының хүннеринде олар шугумче чаңгыс-даа немелде поездини үндүрбестер. Бензин сөөрттүр транспорттуң чолаачылары автобус ажылдакчыларының ажыл соксадыышкының үзерин оралдажып турар хүү автомобиль компаниялларынга кывар үүл чедирип бээринден ойталаанар. Оларның-биле эп-сеткил каттыштырып турарының дугайын Лондон портунуң чүк үүдүрүкчүлери медеглээн. Үүдүрүкчүлер боттары Смитфильдиниң төп эът рынокунда боттарының ажыл төлевирин бедилери дээш демисежип турар чолаачыларны болгаш үүдүрүкчүлерни деткип, ажыл соксадыышкының база-ла чорудун турарлар. Ажыл соксадыышкынының түңнелинде Лондоннуң үүдүрүлге черлериндe 100 хире судиолар аная туруп берген.

Лондоннуң автобусчуларын хөй-хөй профэвилелдери деткип турарлар. Ажыл соксадыкчыларының фондузунга кирер акша-хөренги чыылдазы бүгү-ле черлерде боп турар. Чурттуң төп графство черлериниң профэвилелериниң салбырлары ажыл соксадыкчыларынче үш муң ажыг стерлингилер фунтуларын чорудупканнар.

Лондоннуң автобусчуларының ажыл соксадыышкынын ол хиркүштүү-биле деткип турар чорук болза, ол ажыл соксатканнарның демисели Англияның ажыл-ишчилериниң кайгамчыктыг хөй нуруузунуң хөөнүн илергейлеп турары-биле тайылбырлаттынар. Чурттуң 6 миллион ажыг ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары амгы үеде ажыл төлевирин бедилери дээш демисежип турарлар. Ынчанмыже чагырыкчы бөлүктер аная карак-кызыл удурланып турар. Боттарының чазаанга йөрээткен болгаш деткиткен капиталистер ажылчыннарга удур кол тулчуушкунну чөгүлар, ажыл төлевирин бедилер дээш ажылчы чоннарның демиселин чок кылыр болгаш улустуң амыдыралчы деңнелинче чаа халдаашкынны өгелээр деп шинтирлеп алганын Лондоннуң политиктиг ажылдакчылары чажырбайн турар. Капитализмниң өн-не ажытчажыт чок калчаалыг төлээлекчилери ажылчы чоннарны ажыл чокталырының өзүп турар чоруунун кыжаныы-биле дүжүп бээринге албаптар дээш чуртта ажыл-биле хандыртынылганы кудуладырынче чазакты кыйгырып турарлар.

Сураглыг аристократ лорд Коэнге удуртургаш чазактың томуйлааны тускай комитеттиң илеткели ажылчы чоннарның өн улуг килеңин хайныктырган.

«Үш тулган угланныгларның комитеди» кылдыр чонга кочуладып адаттырган ол комитет ажыл төлевирин дорайтадып турган, чурттун иштики хереглелдерин уламулам кызырарын чазакка сүмелээн болгаш ажыл чок чоруктуң өзүлдезин шынзыктырып агартырын оралдашкан. «Үш тулган угланныгларның» реаксылыг сүмелериниге англи ажылчын ангы чаңгыс эпсеткилдиг удурланып үнген. Ылаңлажок чазак болза, чурттуң миллион-миллион ажылчы чоннарының үүнүп дыңнаарының улуу, харын ол сүмелерни күзелдин-биле күүседи-рин бодап турар. Бир эвес «үш тулган угланныглар» боттарының илеткелинге консерваторларның чүзааның шагда-ла айтып алгаш, амыдыралга боттандырып өгелей берген экономиктиг үг-шиин үүгле бадыткаан деп чүвени барымаалап көөр болза, ол чорук өлдепсинчигдаа эвес.

Чурттуң хереглеллерин кызыгаарлаарынче угландыр чазактың ап чоруткан экономиктиг хемчеглери Англияда ажыл чок чорукту кыска хуусаа иштинде дыка өстүрген. Ам ажыл чоктарның саны, тускай медээлер ёзугаар алырга, чартык миллион кижи четкен болгаш өрткен чылдагы деннелди барык-ла ийи катап ажып турар. Ажыл неделинде четче ажылдавас, ындыг болганда, ажылының төлевири эвээш ажылчыннарның саны өскен. Үлетпүрүүн өлээн хөй адырларында бүдүрүлгениң доктаап туруушкуну-биле холбаштыр ажылчыннарның дыка улуг кеззениң өртек-үне аартаашкынының байдалында ажылчын бюджетти немээриниң чугула аргазы болур ажыл шагынган дашкаар ажыл алырының болдунар аргазы кылырылган.

Сөөлгү беш чылдарның дургузунда Англияда аъш-чем продуктуларының өртөө ортумаа-биле 50 хуу аартаан. Бажың өөлерининге ажыктыг кылдыр чазактын хүлээп алганы, бо чылды сөөлзүредир күштүг боп кирер тускай хоолуг квартира төлевириниң өзеринге чедирген. Бажың өөлери: хөйну төлеңер, чок болза арлып чоруңар—деп негелдени он-он муң өг-бүлелерге салып турар.

Англи ажылчы чоннар ындыг байдал-биле өптежип шыдавас дээрзи билдингир. Өртек үненин үзүктел чок өзүп турар аартаашкынының түңнелинде англи ажылчыннарның борастаның чурттаары улам-на бергеден бар чыдар деп чугаалап турар илеткелди электри үлетпүрүүнүң ажылчыннарының профэвилелиниң чыл бүрү болур конференциязы чоокта чаа үүлдүг деп көрген. Ажыл төлевирин бедилери дээш, өлээн эвээш шактыг ажыл неделиязын боттандырып чорудары дээш демисежириниң өргежок чугулазын илеткелде демеглээн. Ооң-биле кады Совет Эвилелиниң үлегер-чижээн айтып турар, Совет Эвилелинде сөөлгү чылдарның дургузунда ажыл хүнү өлээн кылырылган, а чоокку үеде ССРЭ-ниң бүгү ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга хамаарыштыр 7 шактыг ажыл хүнүн боттандырып чоруткан турар деп ол илеткелге чугаалап турар. Конференцияның төлээлери «профэвилелиниң кежигүннериниң амыдыралының деңнелин камгалаар дээш ажыл соксадыышкыны чарлаарынга чедир бүгү хемчеглерни алырын» күүсөмга төлээлеткен.

Улустуң амыдырал деңнелинче халдавышаан, англи чазак капиталистерниң соксаал чокка өзүп турар кончааларын кыызгарлаар хөөн чок болуп турар. Чижээ, Англияда болгаш ооң дашкаар 2500 ажыг магазиннерлиг, фабрикалар-лыг болгаш өске-даа бүдүрүлгелерлиг «Грейт юниверсал сторз» деп садыг монополиязының өөлери боттарының кончааларын 1948 чылда 3 миллион стерлинглер фунтузу турганындан 1957 чылда 21,6 миллион стерлингилер фунтузу чедир өстүрген, тодаргайларга 7 катапта ажыг көвүдеткен. «Файнэншл таймс» солуннуң сан-медээлерин ёзугаар алырга, бо чылдың январьда сан-хөө отчеттарын чарлаан 159 компаниялардан 139 компаниялар кончааларын мурнуку сан-хөө чылы-биле деңнээрге 14,5 хуу көвүдеткеннер.

Англияның чагырыкчы бөлүктери өндере чепсегленишкинден базала ойталаксавайн турарлар, өндере чепсегленишкин болза, капиталистерниң хөй кончаалар-лыг болурун хандырып, ынчалза-даа чурттуң бүгү национал орулгазының оннуң бир кезээн сыныры, Англияның экономиказының амгы үеге аар-берге байдалының кол чылдагаанларының бирээзи боп турар.

Англияның чагырыкчы бөлүктери өске арганы—экономиканың аар бергелерин ажылчы чоннарның эктинче чуүй каарын дээре кылдыр санап турар. Ынчалза-даа оларның ол үүткүлү ажылчын аңгының талазындан шинтирлиг ойтур шаныышкынга таваржып турар. Хөй-хөй экономистерниң бодалын ёзугаар алырга, Лондоннуң автобусчуларының май 5-те өгелээн ажыл соксадыышкыны аңгылар тулчуушкуннарының чорудулгазында чугула үе-чада боп турар.

Англи ажылчыннарның демисели дыка хөй таварылгаларда хөренгитеннерни атказарлаашкынче албадап турар деп чүвени чугаалаар херек. «Пресседтил компани» заводтуң 1.500 ажылчыннарының барык-ла бир ай үргүлчүлээн ажыл соксадыышкынының түңнелинде ажыл төлевирин бедилери чедип алдынган. Демир оруктарга бүгү-ниити ажыл соксадыышкынының кыжаныындан чазак демир орукчуларның үш профэвилелдериниң база-ла шак ындыг негелделериниң чамдыызын хандырып бээринче албадаткан.

Боттарының экономиктиг негелделерин хандырып алыр дээш ажылчы чоннарның шудургу демисели өндере чепсегленишкинге болгаш дайынның кыжанынга удур оларның идепкейлиг демисели-биле каттыжып турар. Дайынга белеткелдерге удур, ядролуг чепсекти шылгаарынга удур, чурттуң америк бомбардировщиктериниң болгаш атомнуг ракеталарының салып үндүрер шөлү болдурарының оруу-биле бар чоруур чазактың айыылдыг даштыкы политика угланыышкынындан ойталаары дээш массалыг митингилер болгаш чыскаалдар бүгү Англияда болуп эртин турар. Англи ажылчы чоннарның удурланышкын демдээ кылдыр Олдермастонда болгаш Оксфорд чоогунда америк шериг баззаларынга чоокта чаа походтап чоргулааны онза өскеринчиг.

Англи профэвилелдери тайбын дээш демиселче идепкейлиг кирип турар. Парлакчылар профэвилелиниң июнь 4-те доозулган чыл бүрү болур конференциязының төлээлери резолюция хүлээп алган, ында айтып турары болза, ажылчы чоннар Англияны Каттышкан Штаттарның чалча чуртту кылдыр улам-на хуулдуруп бар чоруур амгы чазактың даштыкы политиказынга ханызы-биле дүвүрен турар». Бедик деңнелге чугаалажыышкыннар чорударын болгаш ядролуг чепсекти өндере бүдүрерин соксадырын кыйгырып, Англи чазак термоядролуг чепсекти шылгаарын соксаткан, ядролуг бомбалар чүктээн бомбардировщиктерниң чурттуң кырынга үжарын хораан, Англияга ракеталыг баззаларны тургузарындан ойталаан турарын негеп турар резолюцияны садыг болгаш хуваалда четкизиниң ажылдакчыларының профэвилелиниң чыл бүрүде болур конференциязы чүүлдүг деп көрген. Тайбыңны болгаш бодунуң чуртунуң айыыл чок чоруун камгалаарынче англи ажылчын аңгының үүткүлүн илергейлеп турар база-ла шак ындыг резолюциялар Англияның адырлар аайының профэвилелериниң чаңчыл ёзугаар апрель, июньда болуп эртилээн чыл бүрүнүң барыкла бүгү конференцияларынга хүлээп алдынган.

Англи ажылчы чоннарның тайбың дээш демиселинде чугула чаа фактор болза, боттарының күженишкиннерин болгаш хөделишкиннерин өске чуттарның ажылчы чоннары-биле каттыштырарынче оларның үүткүлү болуп турар. Майның өгезинде Англияның электри үлетпүр ажылчыннарының профэвилели болгаш Францияның электроэнергетиктиг, ядролуг болгаш газ үлетпүрүүнүң ажылдакчыларының Национал федерациязы кады кылдынган медеглел үндүрген, ында болза, ракеталыг баззаларны тудар чорукту соксадырын негээн.

Англияның реаксылыг парлалгалы, бир тээ ол медеглел политиктиг сорулгаларны салып, англи болгаш француз электриктер Барыын Европаны америк атомнуг мөөннелге чери болдурарының планнарын боттандырарын шаптыктаар долу шинтирлиг дээрзин шуут айтып турар болганда, ол медеглелди «баш бурунгааргы дүвүрээзиннг демеглел», «чижеглээр чүве чок болуушкун» деп үнелеп көрген.

Ажылчы чоннарның амыдыралчы эргелери дээш, тайбыңны камгалаары дээш демиселчилериниң бирги одуругларында англи коммунистер чоруп турар. Компартия амыдыралчы деңнелче капиталдың халдаашкынынга удур, ядролуг дайынның кыжанынга удур демиселге чаңгыс эптиг болурунче чурттуң бүгү ажылчын аңгызын кыйгырып турар. «Ажыдыраар болгаш ажылдаар эрге дээш» деп партияның лозунгузун Англияның ажылчын аңгызының калбак бөлүктериниң ортузунда улам-на изин-биле деткип турар.

К. БЕЛЯЕВ.

Данияда Совет элчин черинге удур болган ыят чок өнчүк-чөнгээ

КОПЕНГАГЕН. Июнь 18, (СЭТА). Чөнгээчилерниң болгаш хулиганнарның бөлүү Данияның полиция черинин сула салып каан чоруун ажыглап алгаш, июнь 17-ниң кежээзинде өжээтен чыскаалды, а херек кырында Копенгагенде Совет элчин черинче өнчүк-чөнгээлиг халдаашкынны кылган.

Пире Надь болгаш ооң контрреволюстуг сулчээчилеринге хамаарыштыр Венгр Улус Республиканың судунуң үндүрген шиитклениниң дугайында дыңнадыг-биле холбаштыр Копенгагенниң кежээки солуннары ол өнчүк-чөнгээге чылдак медээни бергеннер, Совет элчин черинин мурнунга өжээтен чыглыышкынны белеткеп турган дугайын «Экстрабладет» болгаш өске-даа солуннар парлагылааннар. Бүгү хоорай иштинге солуннар садыглаар черлериниң чоогунга хырбалап чыпшырган солуннарның чарлалдар кылыр хуудустарынга ук өнчүк-чөнгээге киржириинче кыйгырыгларны бижээн болган.

Данияның солуннарының фотокорреспондентилериниң болгаш репортаж бижир кижилериниң бөлүү Совет элчин черинин бажыңының чоогунга кежээликтей баш бурунгаар чыглып чедип келген турган. Студентилериниң эң-не барыын үзелдиг организациязындан келген хулиганнарын, оларның аразында чуртундан дескен өлээн каш венгрлериниң бөлүктери удаваанда аная көстүп келгилээн. Совет элчин болгаш консул черлериниң бажыңнарынче чыылганнарның аразындан даштар октагылап, соңгаларының шилдерин буза шапкылаанныр. Аная турган полицейжилер болза, ук өнчүк-чөнгээлиг халдаашкынны боттарынга хамаарышпас кылдыр көрүп, Совет элчин черинге удур ол дүржок үүлгедигни мооңдактаваннар.

Данияның буржуаз солуннарының дыңнадыгларын ёзугаар алырга, Совет элчин черинге удур баш бурунгаар белеткээн ол өнчүк-чөнгээлиг үүлгедигге 100—150 хире кижи киришкен. Буржуаз солуннар, ылангыя «Социал-демократен» деп солун ук өнчүк-чөнгээни «чоннуң килеңнээшкининиң» илерээшкини кылдыр көргүзерин оралдашпышаан, ол өнчүк-чөнгээниң дугайын боттарының бирги арынга рынга бижигилээннер. Ындыг болза-даа, «Политикен» солуннуң демеглээнин ёзугаар алырга, хулиганнарны Данияда «кештен кылган чолдак тоннар» деп адап турары ышкаш ындыг кижилерни ол өнчүк-чөнгээлиг үүлгедигге ажыглаан болуп турар.

Өнчүк-чөнгээлиг үүлгедигниң ол киржикчилери Совет элчин черинин бажыңының соңгаларын кажан буза шаап турда, оларның хөделишкиннерин Данияның полиция черинин херек кырында соксатпаан чоруу кичээнгейни бодунче угландырып турар.

Совет элчин черинге удур ол өнчүк-чөнгээни баш бурунгаар белеткээни, Совет Эвилелинге өжээтен хөделишкиннерни база дагын идепкейжидеринге болгаш советдани харылзааларны баксырадырынга ону ажыглаар дээш кылганы черле илдең. Совет Эвилелинге болгаш ооң даштыкы политиказынга удур нүүлүг база хоозун бодалдарны бижээн үүлүн парлаан социал-демократтыг партияның «Социал-демократен» деп солунунуң ук өнчүк-чөнгээже ыдаалашкынны кылганы тодаргай.

Совет-дани харылзааларны баксырадырынга кандыг-даа чылдакдыг нүүлдерни Копенгагенде ажыглаан турар кижилер Данияда Совет элчин черинге удур болган ол өнчүк-чөнгээни организастаан дээрзин Копенгагенниң журналистериниде бадыткап турар. Ооң-биле кады, Данияның чагырыкчы бөлүктериниң медеглелдерин ёзугаар алырга, найыралдыг харылзааларны тударын оларның күзен турары чурттуң — Совет Эвилелиниң дипломаттыг төлээ черинге хамаарыштыр ол өнчүк-чөнгээлиг үүлгедигни болдурбас талазы-биле чогуур демчеглерни тускай өрге-чагыргаларның албаан чоруу эң-не чиктигинишкинни ында болдуруп турар. Таарымчалыг дипломаттыг харылзааларны Данияның тудуп турары чуттуң элчин черинин айыыл чок чоруун болгаш ооң ажылынга таарымчалыг байдалдарны хандырары ышкаш ындыг чогуур негелделерни Данияның эргечагыргаларының күүсетпейн турарын үстүнде айыткан өнчүк-чөнгээлиг үүлгедиг херечилеп турар дээрзин чугаалаваска-ла билдингир.

Француз шериглерни Тунистен үндүрер дугайында Тунистиң болгаш Францияның аразында дугуржулга

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелиниң Тунистен дамчыткаанын ёзугаар алырга, информация айтыырының талазы-биле тунис статс-секретариат француз болгаш тунис чазактар Бизертаны киириштирбейн, Тунистен бүгү француз чепсектиг күштерни дөрт ай хуусаа иштинде үндүрер дугайында дугуржулга кылган.

Шериглерни үндүрери доостурга Францияның болгаш Тунистиң чазактарының аразынга Бизертада стратегтиг чугула ужар-үүл-далай баззазының түр чурумун ажылдап кылыры-биле чугаалажыышкыннар өгелээр.

КПРО

«Эзир—101»

Бо чылын Румын демократтыг республиканың «Бухарест» киностудиязының үндүргени реактивтиг бир өскадрильяның өрес-дидим ужудукчуларының амыдыралында болуушкунну көргүскен тоожу — «Эзир—101» деп фильмни өкраннарже үндүргенин бистиң М. Горький аттыг киностудиявыс орус дылче сөзүн очулдурган. Элээн хөй аал ишти чурттаар нинти чурттарга бажыңында, ол өскадрильяның ужудукчуларының бирээзи капитан Тимуштуң хөглүг, аас-кежиктиг өг-бүлези чурттап турар. Оларның мырынай-ла өжиктээш кожазы пианист Лаура деп бот хереөжен бар.

Удаваанда Лауранын бир-ле ырак черден «акызы» Рауль деп кижи келир. Ол «акый» бодунуң өвиленээлдээ-биле Тимушка болгаш ооң бажыңына үргүлчү кээп турар ужудукчу өөрүнүң сеткилинге кирип өңнүктежи бээр.

Капитанның сеткилинге кожазы хереөженнің кирер турганы Раульдуң анаа чоокшулаарын улам дүргедедир. Капитанның сглу ойнап тура кээп дүшкеш, холун сыы алганындан иешкилер өлээн үр өмчиге чыдар ужурга таваржыр. Оң аразында Тимуш ук хереөжен-биле ханы чоокшулажып, улузунга хөвар барып, Рауль үжелээ чарылбастап, дыштанып хүннер, хостуу шактарны кады өрттирип туруп бээр.

Бир-ле катап Лаура «акызының» сүмезин ёзугаар ужудукчуга чаражы кончуг бичии самолет кылып каан ойнааракты белекке бээр. Шынында ол хөлчок кажар аргабиле кылып каан чурук тырттар аппарат-тыр. Капитан ону аппарат деп билбээн, ужудуп чораан-да ынак хереөженнинің бергени белээн истребителиниң соңгазының дужунга азып алган ужудуп турары көстүр. Ол-ла ынчап турда Лаура шеригниң каттышкан «Дөртку кезээнге» барып, ажык дээр адаанга концерт көргүзер апаар. Рауль капитанны Лаура ойнап турда самолёт-биле кырындан ужудуп барып, агаардан байыр чедирер болзунарза аная дыка-ла өөрүнчүг ийик — деп сүмелээр.

Шынаныла Тимуш ол үеде, баштаар черниң «өскээр ужутпа!»—деп командазын дыңнавайн демги-ле бичии самолетчугажын ол-ла соңгазында азып алган истребители-биле черге мырыңай чоок, каш-даа катап аай-дедир ужудуп эрттер. Демги кончуг чажыт чурук тырттар аппарат ол аразында тырттырып апкан.

Тимуштуң чаңгыс коллективте өөрүнүң бирээзи ол өлдептиг чараш ойнааракты сонуургаан, чазыптарга, ол пленкалыг чурук тырттар аппарат болган. Раульдуң кажарлап тырттыртып алганы пленка ынчаар ажыдыпканынлан үрели бээр. Даштыкы шивишкин ынчап чедишкин чок болуп, кара сагыжын катап өгелээр ужурга таваржыр.

Командылал чери Тимуштуң чурук тырттар аппарадының төөгүлүн билгеш, ону ажылындан дүжүрер. Ол эки аппаарга иешкилер өмчиден үнүп келгеннер. Кадайы ашаанын ол бүгү өске хереөжен-биле каттыжып турганын билип каан, «Мээң орнумга сен болзуңза база менгилештир мынчаар ийик сен» деп чагаа бижип кадаш, оглун эдерткеш чорупкан болур.

Рауль демги аппаратка чаа пленка суп, октаар деп турда Тимуш билип каан, сегиржип-ле ыырлар. Рауль дезе бээрин орадашса-даа туттурар.

Даштыкы самолет «Дөртку кезекти» тырттырып алыры-биле кызыгаар үреп эрттип келир. Өске өөрү-биле кады Тимуш даштыкы самолетка удур «Эзир — 101» деп маркалыг самолетка дайынчы даалга алган үнер. Изигтүлүк тулчуушкун агаарга өгелээр, үр демисежип келгениндеи самолеттуң бензини төне бээр. Дайзын хостуг хөделип алгаш чоруур четкен. Тимуш амы-тынын харамнанмайн дайзынныын чыышыр четкеш, буза үстүрүпкеш, бодуу парашют-биле самоледундан халый бээр.

Ындыг өрес-маалыр чорук-биле бодунун буруузун Тимуш ынчаар өдип алыр. Аная командылал чери хуусаа бетинде майор өргени тыысыр. Фильм областың өкраннарынга удавас үнүп өгелээр.

С. МОНГУШ.

Столовая ажылын экижидер

Тес-Хем районнуң Самагалдай суурда төп столовая хөй-ниитинин культурлуг чемненилге чери болурунуң талазы-биле дыка четпес ажылдап турар. Чемненикчилер буфеттен чем бижидип алган хлеб садып алырга буфетчик кижи давак чок тур дээш аная холга тутсуп бээр а чемненикчи кижи хлевин холга тудуп алгаш ам кухнядан барып боду давак ап алгаш салып алыр. Ол ышкаш столоваяда квас садып турар. Ол квасты садып алыр дээн кижи-ле кухняже чүүрер, а буфетчик кижи стакан, давак чок тур боттарынар кухнядан ап алынар деп чемненикчилерге чугаалаар. Ол ышкаш арай деп бижидип алган чемни алыр дээш бир шак ажыр маналр, ол манап турган алган чем соок, амдан чок болур.

Хөй-ниитинин чемненилге чери столовайның ажылынга ооң ажылдакчыларында шак ындыг четпестер турда райпо баштаар черинден кандыг-даа контроль хыналда кылбайн турары четпес.

Ч. БАР-ООЛ.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

ЧООККУ ХҮННЕРДЕ
ОБЛАСТЫН КИНОЭКРАННАРЫНДАН

«АЖЫК ХАРААН ӨГЛЕНИИШКИН» деп кинону көрүнер

Буттарны ажаары

Буттарны ажаарының дугайын чугаалавышаан, хамыктың мурнунда идиктернин ужур-дузазын онзалап демеглээри чугула.

Идиктер ыязвыла буттарга өй болур ужурлуг. Алгыг-даа, тардаа идиктерни кедерге буттарга дөмей-ле хоралыг. Тар, кызар идиктерни кедерге хан чүүрүүшкүнүн шаптыктаар, эргектерни дагырартыптар. Бичии болгаш элээди уругларның буттарының шын өзеринге ындыг идиктер шаптыктыг болгаш оларның хевирин үреп болур.

Багай шилиттиген идиктер буттарны хаварттып, дыргактарны киир өстүрүп болур. Ол четпестерни болдурбас төлээде, тар идиктерни буттарга өй идиктерге солуру чугула. Улуг эргектиг дыргаан дорт кезер, а ооң азыгларын кезип болбас. Дыргактарны өйүн эрттир кыскаладыр кезип база болбас. Дыргакты эътке киир кезипкениден балыг үнген таварылгада ону кезер өмчээ шинчидер херек.

Чамдык кижилер чүстер аарый-дыр, ревматизм болур чадавас деп өмчиге шинчидип келгилээр. А херек кырында ындыг аарыгларның чылдагааннары таарышпас идиктерде болуп хөй удаада илереп турар.

Ооң ужурундан идиктерни буттарга тааржыр кылдыр эки шилип кедери чугула. Бодунуң кадыкшылын камгалавышаан, хереөжен кижи өй-таа болгаш эптиг, калбак өөжектиг идиктерни кетсе эки.

Ынчаарга кайы хире-даа эптиг идиктерни үргүлчү аштап, кремневейн, үрелген черлерин чогуур үезинде этпейн кедерге буттарга эптешпестей бээр деп чүвени бодаары чугула. Ол ышкаш өр, хереөжен кижиниң уктарын эки чуп, арыг адилээр херек.

Чамдык кижилер буттарының өйүн эрттир суланганындан качыгдап чоруурлар. Ол дугайында эки-ле арга болза буттарны чылыг сугга хүн бүрүде савацнап чууру, уктарны үргүлчү солуп кедери, идиктерни эки кургадыры болур. Дуб чөвүрээзиниң хандызын холаан сугга (улуг шопулак ишти хандыны бир литр сугга холуур) буттарны суп чиннээрге база эки. Квасцтың 10 хуу өзилдирин алы туалет уксузу ийикпе, суг хөлүктүг одеколон-биле таванғайны, эргектер аразының кежин хүн бүрүде чолуп дурбээш, 10 грамм квасц, 15 грамм талька азы 10 грамм борлуг кислота болгаш 10 грамм талька составтыг пудра-биле ону чаарга дузалыг болур.

Уротропин болгаш талька деп эм үүлдерин бичилеп бызаап чоруурга олар база эки дузалаар. Ол бызаашкынны 5—6 хонукта улаштыр хереглезе эки.

Үстүнде айыткан хемчеглер дузалавас болган таварылгада сугдуг буттарны эмчиге шинчитсе чогуур.

Тыва областың Санитар-чырыдыышкын баңыңы.

ГЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, баңың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3—62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация кылдызының 3—88, харыысалгалыг секретарының, культура болгаш амыдырал кылдызының 4—98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетүр болгаш транспорт, кадаа ажыл-агый кылдыстериниң 3—68, чагаа кылдызының база бухгалтериянның 3—65.

ТС—00751. Культура өргелелиниң типографиязы.